

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za klasičnu filologiju

ODABRANE PJESME FRANA GUNDULIĆA
IZ RUKOPISA ARHIVA HAZU I a 55

Diplomski rad

Valentina Ruščić

Zagreb, srpanj 2017.

Mentorica: dr. sc. Irena Bratičević, doc.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. POVIJESNI KONTEKST I LATINISTIČKA KNJIŽEVNOST	
U DUBROVNIKU 17. STOLJEĆA	2
3. ŽIVOTOPIS FRANA GUNDULIĆA	5
4. OPIS RUKOPISA.....	7
5. SADRŽAJNO-STILSKA ANALIZA	10
6. GRAMATIČKA ANALIZA	33
7. METRIČKA ANALIZA.....	35
8. GRAFIJSKE OSOBITOSTI RUKOPISA.....	36
9. ŽANROVSKA ANALIZA.....	38
10. UPOTREBA RUKOPISA I a 55 U NASTAVI.....	39
11. PRILOG.....	40
12. ZAKLJUČAK.....	57
13. POPIS LITERATURE.....	58

1. Uvod

Sedamnaesto je stoljeće razdoblje baroka u književnosti koji kao stil u različitim umjetničkim područjima (književnom, glazbenom i likovnom) teži kićenosti, što se u književnosti manifestira obilnom upotrebom stilskih figura. Sedamnaesto stoljeće u hrvatskoj književnosti karakteriziraju dva procesa: gubitak primata latinskog jezika u književnosti te zaokret prema religijskoj tematici. Uzmakom latinskog jezika iz područja književnosti na područje znanosti omogućen je procvat književnosti na narodnom jeziku, a s tematskog je gledišta vidljiva prevlast duhovnog aspekta nad svjetovnim. Iz 1607. godine potječe rukopisna zbirka manje poznatog dubrovačkog pjesnika Frana Gundulića, važna u prvom redu kao dokaz da se latinistička književnost u 17. stoljeću, iako privremeno potisnuta u drugi plan, ne gasi, a potom i kao pokazatelj tematskog obrata i dominacije nabožne tematike. Predmet je ovoga rada navedena zbirka koja se danas čuva u Arhivu HAZU pod signaturom I a 55.

U uvodnom dijelu ovoga rada ukratko su izložene povijesne okolnosti koje su utjecale na cjelokupnu književnost 17. stoljeća u Hrvatskoj, kako bi se lakše shvatio razvojni put književnosti toga doba, nakon čega slijedi pregled najistaknutijih dubrovačkih latinista 17. stoljeća po područjima djelovanja. Kao završni dio uvoda dana je biografija Frana Gundulića, nakon čega slijedi opis rukopisa te kratak sadržaj pjesama u koji je uklopljena stilaska analiza. Dane su još i gramatička, metrička i žanrovska analiza, a izdvojene su i grafijske osobitosti kojima rukopis obiluje. Nakon pomne analize slijedi vizija upotrebe rukopisa u nastavi te u konačnici prilog koji sadrži prijepis i prijevod odabranih pjesama iz rukopisa.

2. Povijesni kontekst i latinistička književnost u Dubrovniku 17. stoljeća

„Sedamnaesto stoljeće zacijelo nije latinistički *siglo de oro*.“¹ U ovom stoljeću latinski jezik gubi primat u svim književnim aspektima te se povlači na područje teologije, filozofije, prirodnih znanosti i prava. Nasuprot tome, književnosti na narodnom jeziku doživljavaju svoj procvat. Gubitak prvenstva u književnosti uglavnom znači da je taj „uzmak konačan, a silazna putanja parabole strmoglava. U hrvatskom je latinitetu prije riječ o predahu, jer nakon razmjerno siromašnoga XVII. stoljeća slijedi neočekivano jaka produkcija u drugoj polovici XVIII. i prvim desetljećima XIX. stoljeća.“² Hrvatsko latinističko sedamnaesto stoljeće nije izazivalo veću pozornost i kao takvo bilo je zanemareno, a situacija se nije značajnije promijenila ni danas pa je “i nakon sto trideset godina, koliko traje moderni studij hrvatske novolatinske baštine, sedamnaesto stoljeće ostalo zamagljenom nekom dolinom, u koju se s dvaju susjednih visova spuštaju samo rijetki radoznalci.”³ Ovo razdoblje karakterizira oskudnost sekundarne literature te nedostupnost ili pak teška dostupnost rukopisne građe. Čimbenici koji su utjecali na ovakvo stanje hrvatske latinističke književnosti zasigurno su i potres u Dubrovniku 1667. godine te pravi početak rada zagrebačke tiskare tek tridesetak godina nakon njezina osnutka.⁴ Na ovakvo stanje književnosti utječu i još neki čimbenici, npr. katolička obnova čiji se utjecaj na književnost ogleda u naginjanju religioznim temama (Crkva općenito ima u ovom razdoblju pojačan utjecaj u javnom životu), zatim pobjeda nad Turcima 1593. godine kod Siska kao završetak Stogodišnjeg hrvatsko-turskog rata zahvaljujući čemu je aktualna i protuturska tematika u književnosti. Osim ovih događaja na ovo su razdoblje uvelike utjecali i Žitvanski mir 1606. godine kao završetak Dugog rata (1593–1606) i početak pada turske prevlasti te okončanje Velikog bečkog rata (1662–1699) čija važnost leži u značajnom smanjenju turske vlasti. Naravno, od neminovne je važnosti spomenuti i isusovce te njihov odgojno-obrazovni sustav iz 1599. godine, *Ratio studiorum* ili punim nazivom *Ratio atque institutio studiorum Societatis Jesu*. U čemu je značaj tog programa kojim su isusovci uvelike utjecali na školstvo 17. stoljeća? Naime, pripadnici ovog reda nastanili su se u gotovo svim većim gradovima i ondje osnivali kolegije. 1604. došli su u

¹ Darko Novaković, „Hrvatski latinizam u XVII. stoljeću“, u: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost. Sv. III: Barok i prosvjetiteljstvo, XVII-XVIII. stoljeće*, ur. Ivan Golub (Zagreb: Školska knjiga, 2003), 551.

² Darko Novaković, „Hrvatski latinizam u XVII. stoljeću“, u: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost. Sv. III: Barok i prosvjetiteljstvo, XVII-XVIII. stoljeće*, ur. Ivan Golub (Zagreb: Školska knjiga, 2003), 551.

³ Darko Novaković, „Hrvatski latinizam u XVII. stoljeću“, u: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost. Sv. III: Barok i prosvjetiteljstvo, XVII-XVIII. stoljeće*, ur. Ivan Golub (Zagreb: Školska knjiga, 2003), 551.

⁴ Zagrebačku su tiskaru osnovali isusovci 1664. godine, kupivši tiskaru isusovačkog kolegija u Ljubljani i prenijevši je u Zagreb. No, tiskara je pod upraviteljstvom isusovaca slabo radila, što dokazuje činjenica da ne znamo ni za jednu knjigu tiskanu u to vrijeme u Zagrebu. Tiskara počinje s pravim radom tek 1694., kad odlukom Hrvatskog sabora iste godine dolazi pod upraviteljstvo Pavla Rittera Vitezovića.

Dubrovnik, 1606. u Zagreb, 1627. u Rijeku, 1632. u Varaždin, 1687. u Osijek te 1698. u Požegu. Isusovci su otvarali gimnazije i akademije u kojima su se učenici na latinskom jeziku obrazovali u društvenim, humanističkim i prirodnim znanostima. „Jedinstveni program i koordinirana metodika, internacionalni nastavnici i udžbenici, otvorenost prema različitim društvenim slojevima, prohodnost prema višim učilištima izvan zavičajnih granica, značili su doista revolucionarnu promjenu prema humanističkom srednjem školstvu“.⁵ Isusovački je program stavljao veliki naglasak na odgoj temeljen na religiji čime je neminovno utjecao i na književne afinitete autora toga doba. Vratimo se sad još jednom na odnos latinskog i hrvatskog jezika. Premoćnost hrvatskog jezika nad latinskim pokazuje i činjenica da je od trojice naših najvećih književnika toga doba, Ivana Gundulića, Ivana Bunića Vučića i Junija Palmotića, samo potonji pisao i na hrvatskom i na latinskom. To je osobito vidljivo na području epike u vidu nadmoćnosti broja i kvalitete hrvatskih epova te prevođenja stranih epova na hrvatski jezik, npr. prijevod Paskoja Primovića Sannazzarovog djela *De partu virginis*⁶, zatim Palmotićeve prijevode Vidinog epa *Christias*⁷, itd. Latinski se dakle povlači iz književnosti, ali postaje temeljni jezik mnogih struka, prvenstveno teologije, filozofije i prirodnih znanosti. Na području filozofije najistaknutiji je dubrovački predstavnik Juraj Dubrovčanin (?-1622)⁸, dok se u prirodnim znanostima svojim utjecajem i značajem najviše uzdigao pripadnik dubrovačke vlastele, matematičar i fizičar Marin Getaldić (1568-1626).⁹ Na području prava treba istaknuti Nikolu Bunića (1635-1678) koji je, završivši u zatvoru tijekom diplomatskog posjeta Turskoj, napisao pravni priručnik *Praxis iudiciaria iuxta stylum curiae Rhacusinae* 1671. godine. Na području historiografije, području u kojem je istinitost podataka često znala biti narušena krivotvorinama i propagandom čime se, naravno, ruši i vjerodostojnost djela, nema istaknutijih dubrovačkih predstavnika. Općenito u hrvatskoj latinističkoj književnosti 17. stoljeća gotovo uopće nije zastupljena fikcionalna proza, ali zato nalazimo mnoštvo biografija. Stjepan Gradić (1613-1683), predstojnik Vatikanske knjižnice, napisao je životopis Junija Palmotića koji je zapravo bio predgovor Palmotićevoj *Kristijadi*¹⁰. Poznate su i Gradićeve biografije *Leonis Allatii Vita* iz 1662. te neobjavljena biografija *Vita*

⁵ Darko Novaković, „Hrvatski latinizam u XVII. stoljeću“, u: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost. Sv. III: Barok i prosvjetiteljstvo, XVII-XVIII. stoljeće*, ur. Ivan Golub (Zagreb: Školska knjiga, 2003), 553.

⁶ Hrvatski je naziv ovog epa *Pjesan od upućenja riječi vječne i od poroda Djevičkoga*.

⁷ Hrvatski je naziv ovog epa *Kristijada*.

⁸ Georgius Raguseius, profesor filozofije u Padovi, napisao je djela *Peripateticae disputationes* iz 1608. te *Epistolarum mathematicarum seu de divinatione libri duo* iz 1623.

⁹ Getaldić je svoje rasprave pisao isključivo na latinskom jeziku, a njegovo je najpoznatije djelo *De resolutione et compositione mathematica* iz 1630. u kojem raspravlja o matematičkoj analizi i sintezi. Još neka Getaldićeva djela su *Promotus Archimedes* te *Nonnullae propositiones de parabola* iz 1603., *Variorum problematum collectio* iz 1607. i dr.

¹⁰ Naslov je djela *De vita, ingenio et studiis auctoris* i potječe iz 1670.

Petri Bennessae, posvećena njegovom ujaku i poznatom dubrovačkom diplomatu. Iz 1605. godine potječe i *biografsko-bibliografski kompendij Catalogus virorum ex familia Praedicatorum in litteris insignium* čiji je autor dominikanac Ambroz Gučetić (1563-1632). Na području govorništva posebno se istaknuo Ivan Lukarević (1622-1709), dubrovački isusovac koji je 22 godine predavao retoriku u Rimu, sa svojim retoričkim priručnikom *Eloquentia sive de inventione et dispositione rhetorica* koji je kasnije upotrebljavao i njegov nasljednik na tom položaju Benedikt Rogačić. Na području retorike zastupljeni su i pogrebni govori, nekrolozi, odnosno *orationes funebres*. Stjepan Gradić autor je govora *In funere Caesaris Rasponi S.R.E. Cardinalis* iz 1676. godine te značajnijeg *Oratio de eligendo Summo Pont. sede vacante post obitum Alexandri VII...* koji pripada drugoj vrsti govorništva, deliberativnom govorništvu, a potječe iz 1667. godine kad je Gradić uoči konklave držao govor pred kardinalima u bazilici sv. Petra. Iz 1653. potječe otkriće *Trimalhionove gozbe*, ulomka iz Petronijevog *Satirikona* koji je otkrio Marin Statilić u knjižnici obitelji Cipiko. Autentičnost njegova nalaza brani Gradić u djelu *Apologia ad Patres Conscriptos Reip. litterariae Marini Statilii Traguriensis* iz 1670. Nakon smrti Didaka Pira, posljednjeg hrvatskog humanističkog pjesnika, „u hrvatskoj poeziji latinskoga izraza senzualni govor i zanimanje za tjelesnost prigušuju se gotovo do utrnuća.“¹¹ Od malobrojnih autora ljubavne elegije istaknut ćemo Dubrovčane Vicu Pucića Soltanovića i njegovo djelo *Ad Pantasilaeam fidem non servantem* te Ignjata Đurđevića s poznatom elegijom *Somnium de domina*. Sedamnaesto je stoljeće razdoblje prevlasti nabožne nad svjetovnom tematikom vidljive osobito u lirici, a kao posljedica povijesnih događaja javlja se i domoljubna tematika. Veliku zastupljenost religioznih tema u lirici pokazuju nam Frano Gundulić (1587–1629) sa svojom zbirkom te Lopuđanin Nikola Brautić (1566-1632), autor zbirke epigrama pod nazivom *Martyrologium poeticum sanctorum totius Italiae* iz 1632. Svakako treba spomenuti i dubrovačkog isusovca Benedikta Rogačića (1646-1719) i njegovu *carmen didascalicum Euthymia sive De tranquillitate animi*. Nadalje, kraj 17. stoljeća smatra se najplodnijim razdobljem za epiku, a utjecaj spomenutih događaja na hrvatsku književnost manifestira se i u postojanju prigodnog pjesništva. Najpoznatiji su autori prigodnica Junije Palmotić (1607-1657), Benedikt Rogačić i Stjepan Gradić. Benedikt Rogačić autor je pjesme *Proseucticon de terraemotu*, a Stjepan Gradić napisao je zbirku *Septem illustrium virorum poemata* objavljenu 1660. i 1672 godine.

¹¹ Darko Novaković, „Hrvatski latinizam u XVII. stoljeću“, u: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost. Sv. III: Barok i prosvjetiteljstvo, XVII-XVIII. stoljeće*, ur. Ivan Golub (Zagreb: Školska knjiga, 2003), 559.

3. Životopis Frana Gundulića

Frano Gundulić (Dubrovnik 1587. – Dubrovnik 1629.) bio je jedan od manje zapaženih i obrađenih pjesnika hrvatskog latinizma 17. stoljeća. Potječe iz dubrovačke vlastelinske obitelji: sin je poklisara Frana Franova Gundulića¹² i Anice Bobaljević. Prezime Gundulić ukazuje dakako na pripadnost Gundulićevu klanu koji je pak, shodno podjeli dubrovačke vlastele na salamankeze i sorboneze, pripadao potonjima.¹³ Franova je sorboneška *casata*¹⁴ izumrla 1706. godine, a sam pjesnik predstavlja 17. generaciju po redu. Gundulić je aktivno sudjelovao u političkom i ekonomskom životu Dubrovačke Republike, a 1607. godine ušao je u Veliko Vijeće. Oko 1619. godine oženio je Mariju Marinovu Gundulić, kćer Marina Gundulića te sestru povjesničara Ivana Marinova Gundulića (oko 1590–1650) i isusovca Marina Marinova Gundulića (1596–1647) zaslužnog za osnivanje Dubrovačkog kolegija.¹⁵ Imao je četvero djece, dva sina i dvije kćeri. Stariji je sin bio isusovac i rektor Dubrovačkog kolegija Frano-Marija (1621-1684), a mlađi se zvao Marin (1622-1667). Starija se Gundulićeva kći zvala Anica (1620-1648), dok ime mlađe kćeri, rođene 1624./5. godine, nije poznato. Daleko najpoznatiji predstavnik Gundulićeva klana pjesnik je i dramski pisac Ivan Franov Gundulić (1589-1638), “treći rođak pjesnika Frana Franovog Gundulića.”¹⁶ Osim rukopisne zbirke Frana Gundulića, danas nam je sačuvana i

¹² Frano Franov Gundulić (1539-1589) bio je ugledni pravni pisac, diplomat i političar koji je izvojevao brojne diplomatske uspjehe u poslanstvima. U sukobima crkve i države, ishodio je uspjehe zalažući se za državu i dubrovačku vlast, a svojim je djelovanjem uspio proširiti domenu svjetovnog pravosuđa i na neke sporove s crkvenim osobama. Njegovim najvećim uspjehom smatra se osiguravanje političke zaštite Dubrovnika od Mletaka pod okriljem pape Pija V. i španjolskog kralja Filipa II. Također je sistematizirao dubrovačke zakonske zbornike opremivši ih kazalima, predmetnim indeksima, sažecima, objašnjenjima pravnih pojmova itd. Danas se Gundulićevi diplomatski spisi, izvješća i zakonski zbornici (i autografi i prijepisi) čuvaju u DA u Dubrovniku, Arhivu HAZU, Zbirci rijetkosti NSK itd.

¹³ Podjela dubrovačke vlastele počela je krajem 16. stoljeća, točnije 1589. godine kad je Marin Andrijin Bobaljević u crkvi Sv. Križa u Gružu ubio u sukobu diplomata i pravnog pisca Frana Franova Gundulića, oca pjesnika Frana Franova o kojemu je riječ u ovom diplomatskom radu. Bobaljević je bio bratić Gundulićeve žene Anice, rođene Bobaljević, zbog čega ovo ubojstvo ne dotiče samo politički, nego i obiteljski aspekt. Nakon ubojstva dubrovačka se vlastela dijeli u dvije skupine, salamankeze i sorboneze. Drugi događaj, presudan za daljnje udaljšavanje dvaju suprotstavljenih tabora, Velika je zavjera iz 1610./1612. godine u kojoj je glavnu ulogu odigrao upravo Marin Andrijin Bobaljević, uključivši se sa svojim pristašama u protuosmanske planove savejskog vojvode Karla Emanuela I. i narušivši neutralnost vanjske politike Dubrovačke Republike. Zbog toga ga se smatra začetnikom protuosmanske politike. Prema: Stjepan Ćosić i Nenad Vekarić, *Dubrovačka vlastela između roda i države: salamankezi i sorbonezi* (Zagreb–Dubrovnik: HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2005), 16-32.

¹⁴ Budući da *casata* nije službeni pojam, postoje poteškoće u njezinu definiranju. Vekarić i Ćosić uspoređuju *casatu* s domaćinstvom, tj. kućanstvom karakteriziranim osjećajem pripadnosti istoj obitelji – tako jednu *casatu* može činiti više odijeljenih kućanstava, ali povezanih osjećajem krvne pripadnosti. Vidi Stjepan Ćosić i Nenad Vekarić, *Dubrovačka vlastela između roda i države: salamankezi i sorbonezi* (Zagreb–Dubrovnik: HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2005), 107.

¹⁵ Collegium Ragusinum, glasovito isusovačko učilište, osnovano je u Dubrovniku 1658. godine.

¹⁶ Prema: Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, sv. 5: Odabrane biografije (E-Pe)* (Zagreb–Dubrovnik: HAZU, 2014), 153.

njegova oporuka, napisana uoči Gundulićevog boravka u Rimu u razdoblju od 1624. do 1625. godine¹⁷ a objavljena 16. studenog 1629.¹⁸

Poznati dubrovački književni biografi iz 18. stoljeća Serafin Marija Crijević i Sebastijan Slade¹⁹ ne spominju Gundulića u svojim djelima *Dubrovačka knjižnica (Bibliotheca Ragusina, 1726-44)* i *Dubrovačka književna kronika (Fasti litterario-Ragusini, 1767)*, dok su i jedan i drugi uvrstili u svoje zbirke biografiju njegovog oca, poznatog diplomata i pravnog pisca

Frana

Franova

Gundulića.²⁰

¹⁷ Vidi Hrvatski biografski leksikon, s.v. „GUNDULIĆ, Frano“, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=8239> (3. srpnja 2017).

Vidi Hrvatska enciklopedija, s.v. „Gundulić“, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=23790> (10. prosinca 2016).

¹⁸ Testamenta Notariae, sv. 59, f. 45-47. Vidi Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, sv. 5: Odabrane biografije (E-Pe)* (Zagreb-Dubrovnik: HAZU, 2014), 152.

¹⁹ Iako je najučestaliji oblik ovog prezimena Slade-Dolci, a u literaturi su zastupljeni i oblici poput Sladić, Sladojević, Dolči itd., u ovom smo se radu odlučili upotrijebiti oblik Slade, kako stoji i u *Dubrovačkoj književnoj kronici*.

²⁰ U *Dubrovačkoj knjižnici* pogrešno se navodi da je diplomat Fran Gundulić Marinov sin; prema Hrvatskom biografskom leksikonu ta je pogreška uobičajena za autore 18. stoljeća. Vidi Hrvatski biografski leksikon, sv. 5: *Gn-H* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002), 312-313.

4. Opis rukopisa

Gundulić je pisao nabožnu poeziju na latinskom jeziku, a rukopisna zbirka u kojoj je sačuvan njegov pjesnički opus datirana je 1607. i nosi naslov *Knjižica pjesama Frana Gundulića i govora Junija Antunova Rastića (Francisci Gondolae carminum et Junii Antonii Restii orationum liber)*.²¹

Ova se rukopisna zbirka čuva u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti pod signaturom I a 55. Dimenzije rukopisa su 11x16 cm, dok visina korica iznosi 15, 57 cm. Uvez je meki kožni, a korice su sprijeda i straga podebljane kartonom. Na hrptu se nalazi naslov zbirke i godina. Kroz čitavu je zbirku dosljedno provedena originalna folijacija.²² Vlasnik je zbirke u jednom trenutku bio Mato Marinov Gradić²³ čiji potpis *Matteo di Marino Gradi*²⁴ stoji na početku kodeksa, na stranici prije naslovne (uz još dva elegijska distiha) te na posljednjoj stranici. Na naslovnoj strani nalaze se naslov zbirke *Francisci Gondolae carminum et Junii Antonii Restii orationum liber* te mjesto i godina (Ragusii, MDCVII) unutar okvira s Isusom na lijevoj strani i Bogorodicom na desnoj, dok u gornjem polju slijeva sjedi Razboritost, a zdesna Pravednost. Između njih se nalazi medaljon na kojem piše IHS, dok je u donjoj zoni okvira prikazan Krist kao dobri pastir. Medaljon u donjem lijevom kutu je propaljen.

Zbirka sadrži ukupno 10 praznih listova²⁵, 17 praznih stranica te 8 u potpunosti i 2 djelomično izrezana lista. Rukopis je prilično sitan pa se na pojedinim stranicama nalazi i do 20 stihova, a na velikom broju mjesta nalazimo i mrlje od razlijevanja tinte što uvelike otežava njegovo čitanje. Gundulićeve pjesme počinju na 6r, a završavaju na 140v. U rukopisu se nalazi ukupno

²¹ U ovoj se knjižici ne nalaze Gundulićeve talijanski stihovi o kojima govori članak u Hrvatskoj enciklopediji, niti nam je poznato gdje se oni nalaze. Vidi Hrvatska enciklopedija, s.v. „Gundulić“, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=23790> (10. prosinca 2016).

Nadalje, iako u naslovu stoji ime Junija Antunova Rastića, ova zbirka ne može nikako sadržavati njegove govore: naime rukopis potječe iz 1607. godine, kad nije postojao nijedan Junije Antunov Rastić; jedan je Junije Antunov Rastić živio 1627-1735, a drugi 1755-1814. god. Budući da je Gundulić posvetio nekoliko epigrama dubrovačkom knezu Ivanu Marinovu Rastiću (u našem radu epigrami pod r. br. 120-122), Vekarić pretpostavlja da su to njegovi govori; Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, sv. 5: Odabrane biografije (E-Pe)* (Zagreb-Dubrovnik: HAZU, 2014), 152.

²² Stepanić pogrešno navodi da je provedena paginacija sveska. Vidi Gorana Stepanić, *Hrvatsko pjesništvo na latinskom u sedamnaestom stoljeću: stilske tendencije i žanrovski inventar (doktorska disertacija)* (Zagreb, 2005), 10.

²³ Stepanić pogrešno navodi da je vlasnik zbirke Miho Marinov Gradić. *Isto*, 9.

²⁴ U doktorskoj disertaciji Gorane Stepanić stoji da je potpis vlasnika zbirke Mattheo di Marino Gradi. *Isto*, 9.

²⁵ Stepanić navodi da je u zbirci 13 praznih listova. *Isto*, 9.

168 pjesama s ukupno 3529 stihova.²⁶ Od ukupno 170 numeriranih listova, u potpunosti su prazni prvi, drugi, treći i peti list na početku rukopisa, zatim list 45, 77 te 97–101. Na 4r nalazimo distih. Kako smo već spomenuli, rukopis nije cjelovit: izrezani su listovi 58 (2/3 lista), zatim 59 i 60 u potpunosti te listovi 128–132. Većim je dijelom izrezan i list 127 pa tako na 127r osim 4 stiha prethodnog epigrama nalazimo još samo naslov idućega, *De sancto Laurentio* (r. br. 161), napisan drugom rukom, dok su na idućoj stranici sačuvana posljednja dva stiha istog epigrama te naslov elegije *Magdalena in mari naufraga* (r. br. 162), napisani istom rukom. Ova je ruka također nadopunila stihove epigrama posvećenog svetoj Apoloniji (r. br. 156) na stranici 126r, a isti se rukopis nalazi na dnu 133r te na 137v–140v kojom ujedno završava Gundulićeva poezija. U rukopisu nalazimo i četiri pjesme bez naslova (epigrami na 188r i 117v te dva epigrama na 123v). Drugi stih epigrama pod r. br. 123 te prvi stih već spomenutog epigrama pod r. br. 156 nisu potpuni, a na 61r nalazimo dva elegijska distiha nakon odrezanih listova. Rukopis sadrži i 15 emblema koji uključuju crteže s kršćanskim prizorima na f. 62 – 76; stražnje su stranice navedenih listova prazne, a prazna je i 61v koja prethodi emblemima.

Epigrami koje smo obradili u ovom radu nalaze se na stranicama 102r – 141v. Rukopis ne obiluje marginalijama: zapazili smo ih samo na stranicama 11r, 23v te 137r, a na potonjoj se nalaze i prekriženi stihovi pjesme o svetom Ignaciju (*De beato Ignatio Carmen*). Kustode se pak nalaze na stranicama 12v, 20v, 28v, 36v, 52v, 76v, 84v, 92v, 108v, 116v, 124v te 138v. Kao što smo već spomenuli, 140v je posljednja stranica ispunjena stihovima Frana Gundulića: idućih 60-ak stranica, točnije od 141r do 170v, zauzimaju Rastićevi govori. U usporedbi s Gundulićevim opusom zauzimaju petinu zbirke, a napisala ih je prva ruka, zaslužna za gotovo sve stihove ispisane u ovom rukopisu. Naslovi govora sljedeći su:

1. De Beate Virginis conceptu oratio (141r)
2. De Purificatione Beatae Mariae Virginis oratio (148r)
3. De Sancto Spiritu oratio (155r)
4. De Virginis assumptae gloria oratio (163r)

Na kraju zbirke nalazimo osim vlasnikovog potpisa i crtež. Lakune u stihovima, riječi koje se ne uklapaju u smisao pjesama (npr. *leno* u pjesmi o svetom Mauriciju i *caput* u pjesmi o Ivanu

²⁶ U ovom smo se radu radi lakšeg snalaženja koristili popisom i numeracijom pjesama koje Gorana Stepanić donosi u disertaciji na 256–262.

Krstitelju), nedosljednost u pisanju riječi, pogrešna atribucija govora u naslovu zbirke, nepostojanje naslova u određenih pjesama, korekcija riječi (oblik *cernet* u 4. stihu epigrama pod r. br. 75) i druge osobitosti upućuju na to da se ne radi o autografu, nego o prijepisu treće osobe, ali u prilog tvrdnji da se radi o autografu²⁷ govori pismo pisano istom rukom pod signaturom Državni arhiv u Dubrovniku, *Diplomata et acta saec. XVII*, sv. 22, br. 1704/59. Pismo čiji je autor Frano Franov Gundulić (u potpisu na kraju pisma Francesco Gondola) napisano je 1625. godine u Napulju, u vrijeme u koje je, poznato je, Gundulić boravio u Italiji, a pogreške i druge navedene osobitosti mogu se protumačiti kao posljedica još uvijek nedovoljnog znanja i u skladu s tim lošijeg snalaženja u latinskom jeziku mladog pjesnika.

Bilo kako bilo, Gundulićeva zbirka s pretežno nabožnom tematikom najavljuje humanističko sedamnaesto stoljeće poezije i zaokret prema religioznim temama.

²⁷Gorana Stepanić ne isključuje mogućnost da se radi o prijepisu treće osobe, ali na temelju karakteristika koje smo i mi naveli u radu vjerojatnijim smatra da se radi o autografu; Gorana Stepanić, *Hrvatsko pjesništvo na latinskom u sedamnaestom stoljeću: stilske tendencije i žanrovski inventar (doktorska disertacija)* (Zagreb, 2005), 12. Za razliku od nje, Vekarić na temelju pogrešne atribucije govora i potpisa vlasnika koji je živio u 18. stoljeću zaključuje da se ne radi o autografu, već o prijepisu koji potječe iz 18. stoljeća; Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, sv. 5: Odabrane biografije (E-Pe)* (Zagreb-Dubrovnik: HAZU, 2014), 152.

5. Sadržajno-stilska analiza rukopisa

Pjesme u ovoj rukopisnoj zbirci grupirane su u cjeline najviše na temelju metričkog kriterija. Obuhvaća 12 heksameterskih pjesama, 4 elegije, 110 epigrama, 15 emblema i 27 pjesama u različitim metrima i strofama.

Od ukupno 168 pjesama iz rukopisa, odabrali smo 49 epigrama napisanih u elegijskom distihu i jednu alkejsku strofu - ukupno 318 stihova. U skladu s činjenicom da je najveći broj pjesama u zbirci posvećen Isusu i njegovoj majci Mariji, i najveći je broj odabranih pjesama u ovom radu posvećen upravo njima. U prijepisu donosimo sljedeće pjesme kao i njihove prijevode:²⁸

55.	In die natalis Domini de lacrimis pueri ²⁹	(6 stihova, 102r, br. slike 102)
57.	De natali Christi die mater ad filium	(8 stihova, 102v, br. slike 103)
63.	De nomine Iesu	(4 stiha, 104r, br. slike 104)
64.	De Christi natali die	(4 stiha, 104v, br. slike 105)
69.	In Epiphania Domini ad reges antrum intrantes	(8 stihova, 105v, br. slike 106)
70.	In Epiphania Domini de stella	(6 stihova, 105v-106r, br. slike 106)
72.	Ad Christum de cathenis sancti Petri	(6 stihova, 106r, br. slike 106)
73.	De sancto Mauritio	(alkejska strofa, 8 stihova, 106v, br. slike 107)
74.	De Beata Virgine Annunciata ³⁰	(6 stihova, 106v, br. slike 107)
75.	Ad sanctum Ioannem Baptistam	(6 stihova, 107r, br. slike 107)
76.	De sancto Paulo apostolo	(6 stihova, 107r, br. slike 107)
77.	De eodem	(4 stiha, 107r-107v, br. slike 107-108)

²⁸ Odabrali smo 49 epigrama napisanih u elegijskom distihu te stoga nismo posebno naglašavali oblik i vrstu stiha u popisu odabranih pjesama, nego smo to učinili samo za pjesmu pod r. b. 73, budući da se radi o alkejskoj strofi.

²⁹ U popisu pjesama Gorane Stepanić stoji pogrešan naslov: umjesto *de lacrymis pueri* piše *de lachrymis puelli*. Vidi Gorana Stepanić, *Hrvatsko pjesništvo na latinskom u sedamnaestom stoljeću: stilske tendencije i žanrovski inventar (doktorska disertacija)* (Zagreb, 2005), 258.

³⁰ U popisu pjesama Gorane Stepanić stoji naslov pjesme *De B. V. Annuntiata. Isto*, 259.

78.	De sanctis Petro et Paulo	(6 stihova, 107v, br. slike 108)
79.	De sancto Stephano	(6 stihova, 107v, br. slike 108)
85.	De sancto Ioanne Evangelista	(8 stihova, 109r, br. slike 109)
89.	De caede sanctorum innocentum	(8 stihova, 110r, br. slike 110)
91.	De sanctis innocentibus	(6 stihova, 110v, br. slike 111)
92.	De circumcissione Domini	(6 stihova, 110v, br. slike 111)
95.	De purificatione Beatae Virginis ad Simeonem	(6 stihova, 111v, br. slike 112)
99.	Aliud de eadem	(6 stihova, 112v, br. slike 113)
100.	Aliud de eadem	(6 stihova, 112v, br. slike 113)
101.	Aliud de eadem	(6 stihova, 112v-113r, br. slike 113)
102.	Aliud de eadem	(6 stihova, 113r, br. slike 113)
103.	Aliud de eadem	(6 stihova, 113r, br. slike 113)
104.	Aliud ad Simeonem	(6 stihova, 113v, br. slike 114)
105.	Aliud ad eundem	(6 stihova, 113v, br. slike 114)
106.	Aliud de eadem purificatione	(8 stihova, 113v-114r, br. slike 114)
107.	Tumulus Benedicti Flischi	(10 stihova, 114r, br. slike 114)
108.	Ad illustrissimum Cardinalem Rusticucium	(8 stihova, 114v, br. slike 115)
120.	Eiusdem	(8 stihova, 117v, br. slike 118)
121.	Eiusdem	(4 stiha, 118r, br. slike 118)
122.	Eiusdem de matutino obitus sui tempore	(6 stihova, 118r, br. slike 118)
123.	<i>In terras coeli properat...</i>	(6 stihova, 118r-118v, br. slike 118-119)
124.	<i>Evocat aethereas coelo Virgo orta phalanges</i>	(6 stihova, 118v, br. slike 119)

125. Ad sanctos martyres Marium et socios	(6 stihova, 118v-119r, br. slike 119)
126. Ad sanctum Rusticum	(6 stihova, 119r, br. slike 119)
127. Ad sanctos martyres Marium et socios	(10 stihova, 119r-119v, br. slike 119-120)
128. De diligentia	(8 stihova, 119v, br. slike 120)
129. De eadem disticon	(2 stiha, 119v, br. slike 120)
131. De ingenio	(8 stihova, 120r, br. slike 120)
140. De natali Beatae Virginis die	(6 stihova, 122r-122v, br. slike 122-123)
141. De natali Beatae Virginis die	(8 stihova, 122v, br. slike 123)
142. Ad Virginem nascentem	(6 stihova, 122v-123r, br. slike 123)
147. Sanctae Caeciliae simulacrum ³¹	(4 stiha, 124r, br. slike 124)
151. De eadem	(4 stiha, 124v, br. slike 125)
155. De rure Canalensi quod Racusii invenitur	(6 stihova, 125v-126r, br. slike 126)
156. De sancta Apolonia	(6 stihova, 126r, br. slike 126)
157. De sancto Alexio	(6 stihova, 126r, br. slike 126)
166. In imaginem Beatae Virginis Christum inter brachia tenentem ³²	(8 stihova, 140r, br. slike 140)
167. Amico imago Christi e cruce pendentis missa	(8 stihova, 140r, br. slike 140)

Gundulićeve su pjesme ponajviše nabožne tematike: najveći je broj posvećen Blaženoj Djevici Mariji i Isusu Kristu, zatim raznim svecima i mučenicima, a mi smo odabirom

³¹ U popisu pjesama Gorane Stepanić stoji naslov Sanctae Caeliliae Simulacrum. *Isto*, 261.

³² U popisu pjesama Gorane Stepanić u naslovu stoji Bracchia. *Isto*, 262.

pjesama pokušali što reprezentativnije predstaviti pjesnikov opus. Od 50 odabranih pjesama, 41 je pjesma nabožne tematike, a preostalih 9 svjetovne.

Prva četiri epigrama iz prijepisa (r. br. 55, 57, 63, 64) govore o Kristovu rođenju i o njegovom imenu. U prvom po redu odabranom epigramu, *In die natalis Domini de lacrimis pueri*, opisuje pjesnik dan Isusova rođenja uspoređujući suze novorođenog Boga s biserima, točnije, uslijed hladnoće, Isusove se suze pretvaraju u bisere. Metafora je dalje razvedena i završava poentom u posljednjem stihu koji glasi: *en fit conchyle in Mariae littore gemmiferum*. Veličajući Boga i Bogorodicu upotrebljava pjesnik epitete kao što su *blandita parens*, *puer tener* i *fulgidulum os*, a uočavamo i ponavljanje uzvika *ah*.

Čitavi epigram *De natali Christi die mater ad filium* (r. br. 57) obraćanje je majke rođenom djetetu i prikazuje Marijinu majčinsku ljubav i nježnost koju je osjećala prema Isusu nakon rođenja. Majka se u prvom stihu izravno obraća sinu Isusu govoreći mu metaforično da svojim likom i pojavom krijepi njene oči i hrani dušu ljubavlju. Pjesnik, upotrebljavajući epitete, opisuje dušu kao željnu (*animus avidus*), a njenu hranu, ljubav, prikazuje poniznom (*amor tenuis*). Budući da joj je toliko mило gledati sina, eksklamatивно i hiperbolično moli višnje da joj stvore tisuću očiju kako bi mogla još više uživati u prizorima rođenog sina koji opet u prenesenom značenju predstavljaju hranu za njenu ljubav. Osim već navedenih stilskih figura kroz čitavu se pjesmu proteže i aliteracija postignuta ponavljanjem suglasnika m i l u riječima *cum, mea, simulacris, lumina, mulces, mille, oculis, oscula, ocellis* itd.

Isus je došao na zemlju kao spasitelj ljudi i samo se u njegovom imenu sastoji spas na što nas upozorava epigram *De nomine Iesu* (r. br. 63). Gundulić je često upotrebljavao apostrofu u svojim stihovima pa je tako nalazimo i u ovom epigramu: on se u vidu metafore obraća dječaku Isusu pozivajući ga da u njegovo srce upiše svoje ime. Epitet kojim pjesnik opisuje Isusovo ime je *dulce*, odnosno slatko, a na važnost Isusovog imena upozorava nas i sam pjesnik poliptonom imenice *nomen* (*nomen, nomine, nominis*). Kroz čitavu se pjesmu proteže aliteracija postignuta u riječima *namque, nomine, nostra, nobis, nihil* i drugima ponavljanjem konsonanta n.

Svu poniznost i skromnost utjelovljenog sina Božjeg Isusa dočarava nam epigram *De Christi natali die* (r. br. 64). Bog kojeg simbolizira sintagma *divus amor* promatra s ljubavlju rođenog sina kojeg pak simbolizira sintagma *divus puer*. Personificirana je potom božanska ljubav, osmjehnuvši se, uputila retoričko pitanje višnjima pitajući se hoće li ljudi i dalje prezirati božansku ljubav kad vide skromnog Boga, dječacića koji leži u štali: tu je zastupljen kontrast

između svemoćnosti Boga s jedne strane i skromnosti uvjeta u kojima se rodio Isus s druge strane. I kroz ovu se pjesmu također proteže aliteracija ostvarena u riječima *amor, divum, puerum, cum, iamne, homines, temnere* itd., a uzvišenu božansku narav dočarao je pjesnik posluživši se poliptonom pridjeva *divus*, 3 (*divus, divum*).

Poniznost novorođenog kralja koji će spasiti ljude još vjernije predočava epigram *In Epiphania Domini ad reges antrum intrantes* (r. br. 69), upućen kraljevima koji su se došli pokloniti u Betlehem rođenom Isusu (tradicionalno ih znamo pod imenima Gašpar, Baltazar i Melkior). Ovdje je riječ o Bogojavljenju, odnosno blagdanu Sveta Tri kralja koji se u Katoličkoj crkvi slavi 6. siječnja. Epigram započinje apostrofom *Quid facitis, reges?*, a dalje obiluje retoričkim pitanjima. Primjeri retoričkih pitanja su: *Num domus haec regis? Tecta haec num regia? Numquid regales famuli bos et asellus erunt?* itd. Upitna čestica *num* ponavlja se tri puta navješćujući retoričko pitanje, a tu stilsku figuru nazivamo trikolon. Retorička pitanja započeta veznikom *num* nose u sebi antitezu kraljevskog obilja i siromaštva što vidimo u primjerima: *Antrum vile quid intratis, regia qui petitis?, regales famuli – bos et asellus, regius parens – faber, praesepe – regia cuna*. Oni intenziviraju čuđenje kako samog pjesnika, tako i ljudi, neshvatljivim uvjetima u kojima je rođen i živi mali Bog. U pretposljednem stihu pjesme, *Cernite pannosum positum in praesepe puellum*, javlja se aliteracija u svrhu naglašavanja skromnih uvjeta u kojima je rođen Isus: on je obučen u dronjke i položen u jasje.

O istom blagdanu čitamo i u idućem epigramu *In Epiphania Domini de stella* (r. br. 70), ovog puta posvećenog betlehemske zvijezdi, zvijezdi repatici koja je kraljevima pokazala put do Isusa u Betlehemu. Pomoću poliptona, hijazma i metafore opisuje ju pjesnik stihovima: *Fax facis et superae lucis lux praevia surgit / lucifer et natum detegit orbe diem*. Zvijezda je repatica prvi puta viđena nakon Isusovog rođenja, a nakon što je izvršila svoju zadaću, nestala je iz vidokruga ljudi da ne bi morala vidjeti Krista pošćropljenog krvlju: njenu namjeru dočarava nam aliteracija ostvarena ponavljanjem suglasnika *c* i *r* u primjerima *atra cernerne respersum te cernere caede coacta*.

Na rođenje i Bogojavljenje nadovezuje nam se po smislu sadržaj epigrama pod r. br. 92, naslova *De circumcissione Domini*. Ovaj epigram, kako mu i sami naslov kaže, govori o Kristovu obrezivanju: naime dječaci su se po židovskom zakonu morali obrezivati osmi dan po rođenju pa je tako 1. siječanj dan kad je obrezan Isus. Služeći se epitetima i personifikacijama, pjesnik uspoređuje dječaćića (Isusa) mokrog od suza prilikom obrezanja s

prostranom zemljom koja se, u cik zore vlažna od rose, veseli stvaranju različitih cvjetova. Tu pjesnik, ne bivajući ni najmanje začuđen djetetovim suzama, postavlja retoričko pitanje: *Quid vitae in primo miraris flore puellum / spargere cum multo sanguine lachrimulas?*

Krist je adresat i epigrama *Ad Christum de catenis sancti Petri* (r. br. 72) u kojemu je njegova svemoćnost prikazana u vidu oslobađanja svetog Petra okova. Pjesnik, pomažući se apostrofom, epitetima i eksklamacijom, moli milosrdnog Krista u vidu uzvika da i njega, poput svetog Petra, oslobodi okova. Pjesnik pomoću metafore argumentira njegovu molbu: okovi su, naime, težak jaram i velikim brojem spletova vežu i opterećuju oni dušu.

Nakon ciklusa pjesama posvećenih Isusu dolaze na red pjesme posvećene svecima mučenicima i Mariji. Iduća je po redu alkejska strofa (r. br. 73) posvećena svetom Mauriciju, kako joj kaže i sam naslov *De sancto Mauricio*. Sveti Mauricije bio je zapovjednik tebanske legije iz 3. stoljeća (Teba je današnji Luksor) sastavljene od kršćanskih vojnika koje je rimski car Maksimilijan predodredio za progone kršćana. Nakon što su vojnici odbili to učiniti, Maksimilijan je dao ubiti svakog desetog čovjeka, dok ih naposljetku nije sve ubio, uključujući i svetog Mauricija. Ovaj se pokolj dogodio u Švicarskoj kod mjesta Agaunum, danas nazvanom Saint Moritz po svetom Mauriciju. Spomendan svetog Mauricija obilježava se 22. rujna, a u kršćanskoj je ikonografiji prikazivan kao vojnik na konju ili pješak, dok se zbog svog afričkog podrijetla često prikazuje i kao crnac.³³ Gundulić hvali u ovoj pjesmi neustrašivost i nepokolebljivost vjere, kako Mauricijeve, tako i one vojnika. Apostrofira svetog Mauricija ističući njegovu hrabrost i ustrajnost u kršćanstvu, metaforički ga nazivajući janjetom koje je mačem razderano te silom u oružju od koje nije bilo veće u taboru. Mauricije pogiba poput ostalih žrtava iz svoje legije koja svojevolumeno daje život za Krista: ovdje je *collum* metonimijski upotrijebljen za život. U ovoj pjesmi nalazimo još i homeoteleuton ostvaren jednakim završecima kod riječi *piorum - deorum te tuis - asperis*.

Idući je po redu epigram *De Beata Virgine Annunciata* (r. br. 74) koji otvara ciklus epigrama posvećenih Djevici Mariji, kćeri Aninoj i Joakimovoj. Gundulić u brojnim svojim epigramima veliča Isusovu majku. Spomenuti epigram govori o navještenju Blažene Djevice Marije kad joj je anđeo Gabrijel, pozdravivši je riječima: „Zdravo Marijo, milosti puna, Gospodin s tobom“, navijestio da je od Boga izabrana da rodi Isusa Krista. Blagovijest je svetkovina koja se u Katoličkoj crkvi slavi 25. ožujka. U prvom stihu pjesnik, obraćajući se Mariji, opisuje čuvstvo koje prevladava kod Marije na početku anđelovog posjeta - strah. No, Marija se nema

³³ Erhard Gorys, *Leksikon svetaca* (Jastrebarsko: Naklada Slap, 2003), 355.

razloga bojati: to je anđeo s neba kojeg u pjesmi simbolički prikazuje *ales*, a koji nosi božanske vijesti i nije ju došao prevariti: ako bude potrebno, piše dalje Gundulić posluživši se personifikacijom, čitavo će nebo doći s vladarem kao dokaz. Od stilskih figura u ovom epigramu primjećujemo još i etimološku figuru postignutu upotrebom oblika *caelo* i *caelestia* te homeoteleuton koji doprinosi ritmičnosti pjesme, ostvaren primjerima *ullus – dolus i totus – polus*. O Blagovijesti govore i epigrami bez naslova, pod r. br. 123 i 124. U epigramu pod r. br. 123 opisan je trenutak kad je Marija prihvatila veliku milost, biti majkom Isusa, Sina Božjega. U tom je trenutku nastalo sveopće veselje kojem prisustvuju i personificirane vrline koje prate nebesku Majku: Dražest, Želja, Nježnost i Vrlina. O tome govore stihovi iz pjesme: *Gratia stat iuxta, iuxta stat laeta Voluptas / et Lepor et virtus et Chorus omnis adest*. U prvom stihu uočavamo hijizam, dok su u drugom vidljivi polisindetoni i nabrojanje kojima je svrha ilustrirati čitavo mnoštvo koje prisustvuje nebeskom slavlju. Prvi stih epigrama, *In terras coeli properat frenata iuventus*, sadrži u sebi paradoks, u prvom i drugom postignut je homeoteleuton upotrebom riječi *iuventus – decus*, a u petom stihu očituje se etimološka figura u oblicima *coeli* i *coelestia*. Personifikacija se osim u spomenutom slučaju s vrlinama javlja još i u pretposljednem i posljednjem stihu u kojima stoji da je sveopće veselje i Marijin pristanak djelo neba (*est opus hoc caeli*), a da je upravo zemlja svjedok istih (*testis et actorum conscia terra fuit*).

U posljednja dva stiha epigrama pod r. br. 124 obznanjuje Djevica Marija da će ona kao *nata*, kći Božja, dovesti tog istog Boga na zemlju, odnosno da će Bog po njoj utjeloviti čovjeka. Marija šalje nebeske čete koje simboliziraju anđele da navijeste zemlji taj sretan trenutak, što je opisano u posljednja četiri stiha u kojima ona pomoću eksklamacije, poliptotona, parenteze i aliteracije šalje anđele s neba na zemlju, navješćujući skorašnji silazak Boga na zemlju: *Cedite, vos, coelo terram mutate relicto! / Non his qui obsistat viribus ullus erit! / Tempus erit vestrum foelici nata triumpho, / vestrum, inquam, in terras cum trahit ore Deum!*

Dok prethodni epigrami govore o trenutku navještenja Isusovog rođenja, sljedeći epigrami govore o događaju iza porođaja, a to je Marijino čišćenje: prema Mojsijevom zakonu svaka je žena nakon poroda bila nečista i sukladno tome obavezna očistiti se 40 dana nakon poroda prinosom neke žrtve u hramu. Marija koja je bezgrešno začela nije bila obavezna očistiti se, ali je to ipak, smjerna i ponizna, učinila: prikazala je svog prvorodenog sina i, poput drugih siromaha, prinijela dvije grlice ili goluba kao žrtvu u jeruzalemskom hramu. O tome nas izvještavaju epigrami pod r. br. 101-103 te 106, a blagdan Svijećnice, odnosno prikazanja Gospodinovog, slavi se 2. veljače.

U epigramu *Aliud de eadem* (r. br. 101) opisano je pomoću epiteta *suplex*, *gratissima* i *sacra* Marijino prinošenje žrtve u hramu: Marija je ponizna i prezahvalna prinijela žrtvu Bogu na svetom oltaru, međutim, uslijed siromaštva, njezina je žrtva bila skromna u odnosu na bogatije ljude. Sukladno tome, posljednji stih sadrži u sebi antitezu, odnosno opreku neba i zemlje – neba koje simbolizira duhovnost i zemlje koja simbolizira materijalno. Uz to, u ovom je epigramu također vidljiv utjecaj klasične književnosti na Gundulićev jezik: za nebo upotrijebljena je ovdje imenica *Olimp* (od grč. Ὀλύμπος), a istoj je pridružen epitet *ridens*. U ovoj pjesmi upotrijebljeni su i homeoteleuton (*vidit et obstupuit*) te etimološka figura (*vincimur – victrix*).

Idući epigram, *Aliud de eadem* (r. br. 102), započinje paradoksom: Marija, iako okarakterizirana epitetom prečista (*mundissima*), dolazi očistiti se u hram. Taj se paradoks proteže dalje kroz cijelu pjesmu pjesnikovim nastojanjima da ilustrira Marijinu čistoću: njen je, naime, cijeli život lišen grijeha i tame; ona je bezgrešno začeta, po Duhu Svetom je začela i rodila Isusa te je, živeći bez grijeha, uznesena na nebo; ti su događaji izraženi trikolonom pojačanim homeoteleutonom (*venis, concipis, paris*). U pjesmi je prisutan i poliptoton imenice *sordes* koja se pojavljuje pet puta u različitim padežima, i to uvijek unutar izraza *sine sorde* u svrhu dodatnog naglašavanja Marijine čistoće. I na kraju pjesnik u parentezi kaže da je čudo (*res mira est*) to što se ona, iako su i njeno rođenje i porođaj lišeni grijeha (*partuque satuque* u homeoteleutonu i polisindetonu), ipak čisti. U čitavoj pjesmi dolazi do nagomilavanja i ponavljanja konsonanta s, čime je ostvarena jaka aliteracija (*lustranda, venis, mundissima, expers, sine, sorde, sordis, concipis, paris, satuque...*), dok se u zadnjem stihu primjećuje i ponavljanje suglasnika t (*tergis te tamen atque*).

Idući epigram *Aliud de eadem* (r. br. 103) jednakog je naslova kao i prošli, no više je opisnog karaktera. U njemu se prilično informativno, bez epiteta koji doprinose lirskom ugođaju, ali pomoću usporedbe i homeoteleutona iznose podaci o Marijinom očišćenju: ona se čisti poput svih drugih majki nakon 40 dana skrivanja u kući (*alifarum – parentum, lustratur – clauditur*), jedino njena utroba, za razliku od utroba drugih žena, nije okaljana kako u začecu tako ni porodom. U posljednja dva stiha dva se puta ponavlja izraz *ut aliae*, a svrha je tog ponavljanja pokazati da Marija, iako bezgrešna i svetija od svih drugih žena, u svojoj skromnosti ne uzdiže sebe iznad drugih. Ovi stihovi glase: *Ut aliae sic cuncta facit, sua viscera tantum / non partu, ut aliae, commaculanda dedit*, a usporedba Marije s ostalim ženama provedena je naglašavanjem suprotnosti Marijine bezgrešnosti u odnosu prema grešnom životu drugih žena.

I posljednji epigram koji govori o očišćenju Blažene Djevice Marije nosi sličan naziv kao i prethodni: *Aliud de eadem purificatione* (r. br. 106). Ovaj epigram, kao i onaj pod r. br. 102, napisan je u slavu Isusove majke hvaleći i uzdižući njene vrline različitim epitetima i usporedbama. Ona je sjajnija od zvijezda, a opet tako ponizna želi ostati u sjeni, čime se ukazuje na paradoks (*Clarior est astris et vult obscura videri*). Njeno je čelo svijetlo (*frons aurata*), krasi je besmrtni ures sjajne čednosti (*nitidi decus immortale pudoris*), a iako je izabrana za majku Krista Kralja, ponizno se skriva pod imenom sluškinje. Ipak, kao što ni vrlina koja neprestano sjaji ne može biti zauvijek skrivena, tako ni sjaj nebeske majke ne može ostati skriven; s vremenom će otkriti sam sebe. Vrhunac veličanja i slavljenja prečasne Marije postignut je u posljednja dva stiha ovog epigrama upotrebom metafore i usporedbom majke Marije sa samom vrlinom.

Marija, bezgrešno začeta, majka je Krista, našeg spasitelja i kralja i kao takvoj pjesnik svoje divljenje i hvalu iznosi u tri odabrana epigrama koji govore o Marijinom rođenju. Blagdan rođenja Blažene Djevice Marije, poznat i kao Mala Gospa, obilježava se 8. rujna. U epigramu *De natali Beate Virginis die* (r. br. 140) Marija je prikazana kao izvor nade, kao ona koja će, noseći epitet slavna, donijeti spas ljudima koji su se povelili za grijehom, pavši pod đavlov utjecaj. Trenutno stanje svijeta ispunjeno grijehom opisuje pjesnik metaforički i pojačava aliteracijom na početku pjesme govoreći da je promućurni đavao bio potopio svijet raznim zabludama (*Iam dudum miserum variis erroribus orbem*) i nije bilo nikakve nade u spas. Marijino rođenje predstavlja antitezu tome beznadnome i grešnome stanju u kojem vlada đavao: kad se Djevica Marija rodila ljudi su napokon dobili razlog za nadanje, a pakao je dobio razlog za strah. Pjesnik se u apostrofi obraća Djevici dok ovo govori, nazivajući je perifrastično krvlju Adamovom. Kao što je pjesnik upotrijebio imenicu *Olimp* za nebo (r. br. 101), tako je i u ovom epigramu upotrijebio imenicu *Tartar* za pakao (od grč. ὁ Τάρταρος).

U idućem epigramu naslovljenom *De natali Beatae Virginis die* (r. br. 141) pjesnik se u prvom stihu obraća Mariji te potom pomoću trikolona (*si*) objašnjava da je njena slava posljedica i rezultat njenog slavnog podrijetla,³⁴ činjenice da će roditi Boga i činjenice da je ona sama bezgrešno začeta. Djevica je toliko uzvišena i vrijedna svake hvale da je po njoj i samo njeno rođenje slavno. U prvom, drugom i trećem stihu uočavamo aliteraciju te homeoteleuton (*sata - nata*), a u primjeru *regibus avis* i hendijadiom.

³⁴ Isus je više puta nazvan sinom Davidovim i dok je po Mateju Isus sin Davidov preko Josipa, njegovog zakonitog oca, potomka Davidova (*Zakonsko porijeklo Isusovo* Mt 1,1-17), smatra se da Evanđelje po Luki donosi Isusovo kraljevsko podrijetlo preko Marije (*Kraljevsko rodoslovlje Isusovo*, Lk 3,23-38).

U posljednjem epigramu koji govori o Marijinom rođenju, *Ad Virginem nascentem* (r. br. 142), pjesnik slikovito u metaforama i personifikacijama opisuje Marijino rođenje: njezina kolijevka pliva u cvijeću, ona uživa izobilje voća, odana joj je zemlja pred kolijevku položila vijenac od cvijeća, što je dodatno naglašeno aliteracijom. Drugima pak zemlja posipa čičak, bodlje i trnje (*spinas, tribulosque vepresque* u polisindetonu i enumeraciji).

Marija je tek poslije Navještenja postala svjesna milosti koju nosi u utrobi što je tema epigrama *Aliud de eadem* (r. br. 99). Pjesnik donosi preneseno značenje nazivajući je škrinjom svjesnom blaga, a pjesmu završava paradoksom u posljednja dva stiha: *Ut redimas natum precio, da, mater, eundem: / plus mihi crede dabis, si nihil ipsa dabis*. Stilska izražajna sredstva kojima je naglašena vrijednost majke Marije i njenog sina Isusa su poliptoton glagola *redimere* (*redimit - redimet*) i imenice *pretium*, u ovom slučaju *precium*, zatim apostrofa, retoričko pitanje i aliteracija (*Num precium precio vincere posse putat?*).

I posljednji epigram posvećen Blaženoj Djevici Mariji onaj je naslova *Aliud de eadem* (r. br. 100) u kojem je metaforama zastupljenima u čitavoj pjesmi dočarana patnja majke dok gleda muku svog sina: ona je probodena dvosjeklim mačem i srce joj je ranjeno snažnom munjom koja ovdje predstavlja bol. Rane sina bit će i njene rane, a pjesnik, uz obraćanje Djevici Mariji, savjetuje da probodena u srce ponovno učvrsti duh, razdre i otvori te kaže dalje da će joj goditi da umre ranjena. Tu uočavamo paradoks, a enumeracijom imperativa *refige, scinde aperi* ostvaren je asindeton pomoću kojeg pjesnik hrabri Mariju. U primjerima *fige, refige, scinde, aperi* ostvarena je gradacija. Cjelokupni dojam i atmosferu ove pjesme dodatno pojačava i ponavljanje oblika *vulnera*, baš kao i epiteti *ancipiti, sanctissima, impia, crudelis, exanimi*.

Da će Mariji mač boli probosti dušu, prerekao joj je i starac Šimun kad je zajedno s Josipom donijela i prikazala Isusa u jeruzalemskom hramu³⁵ o čemu Gundulić piše u epigramu *Aliud ad Simeonem* (r. br. 104). Pjesnik oslovljava Šimuna govoreći mu u metafori da mačem boli probada majku te ga moli da barem nakratko odgodi objavu proročanstva, ako već ne odluči ne izreći ga (*aut parce, aut differ pandere fata parum*). Služeći se hiperbolom, pjesnik argumentira svoju molbu mislju da će jedan dan odgode, jedan dan bez bolnog saznanja, biti poput čitave godine za Mariju. Njegova je molba dodatno naglašena aliteracijom (*gratus eris si differs, quaeso, parens*, ali i riječima *parce, pandere, parum*), poliptotonom (*gratus – gravior, differ – differs – differe*) te homeoarktonom (*parce, parum*).

³⁵ Šimunovo proroštvo, Lk 2,25-35

O starcu Šimunu Luka ovako piše u Evanđelju: „Živio je tada u Jeruzalemu čovjek po imenu Šimun. Bio je to čovjek pravedan i bogobojazan, koji je iščekivao utjehu Izraelovu, i Duh Sveti bijaše u njemu. Objavio mu je Duh Sveti da neće vidjeti smrti dok ne vidi Krista Gospodnjega.“³⁶ O tom Božjem obećanju i njegovu ispunjenju čitamo u epigramima *De purificatione Beatae Virginis ad Simeonem* (r. br. 95) i *Aliud ad eundem* (r. br. 105). O Šimunovom proročanstvu Majci Božjoj Luka ovako piše dalje: „Njegov otac i majka u čudu su se divili što se to o njemu govori. Šimun ih blagoslovi i reče njegovoj majci Mariji: 'Evo, ovaj je postavljen na propast i uskrsnuće mnogima u Izraelu i za znak protivljenja – pa i tebi će samoj mač probosti dušu! – da se razotkriju namisli mnogih srdaca!'“³⁷

Epigram *De purificatione Beatae Virginis ad Simeonem* govori o susretu Josipa, Marije i Isusa sa Šimunom u hramu u koji se Marija došla očistiti. Na početku ovog epigrama vidimo da je Bog ispunio obećanje dano Šimunu – vidio je Isusa prije smrti. Čitav je ovaj epigram, od prvog do posljednjeg stiha, prožet kontrastom između života i smrti, početka i kraja: Isus kao *lux orta* predstavlja rođenje, početak, izlazak sunca, dok starac predstavlja zapad, zalazak sunca i kraj života. Antiteza je, dakle, najistaknutije stilsko izražajno sredstvo u ovoj pjesmi (*occasum – ortum, senex – infans, lux orta – tu extremus, occasus – exoriens*), a uočavamo još i apostrofu (*Simeon, senex*) i personifikaciju (*ut prius occasum respicit exoriens*).

Na početku idućeg epigrama posvećenog Šimunu (r. br. 105) ponovno uviđamo milost Božju u ispunjenju obećanja danog Šimunu: naime, starac je u poznim godinama vidio rođenog Spasitelja. Pjesnik apostrofira starca tri puta (*senex, senex, pater optime*), a u prvom stihu ovog epigrama ponovno se očituje utjecaj klasične književnosti, jer je Gundulić ovdje za Boga upotrijebio Jupiterov nadimak *Tonans*. Posljednja dva stiha počinju istom riječi, relativnom zamjenicom *quod*, čime je ostvarena anafora, a uočavamo i ponavljanje glagolskog oblika *superest*.

U Gundulićevom je opusu prikazana i majka Marija kako drži u krilu mrtvo tijelo svog sina nakon skidanja s križa (motiv Pietà); ovo je opisano u epigramu *In imaginem Beatae Virginis Christum inter brachia tenentem* (r. br. 166). S jedne strane pjesnik prikazuje Marijinu svijetlu, snježnobijelu put služeći se hiperbolom i epitetom *nivea*, a s druge strane Isusovu krvavu, pozlaćenu kosu pomoću epiteta *aurea*. U pjesmi se također pojavljuje i božanski Amor, rimski bog ljubavi koji se u antici prikazivao kao goli, krilati dječak koji s povezom na

³⁶ Šimunovo proroštvo Lk 2,25-26

³⁷ Šimunovo proroštvo Lk 2,27-35

očima (*caeco lumine*) gađa ljude strijelama; pjesnik kaže da on naoštava strijele božanskom, Isusovom krvlju te da će ga tim strijelama pogoditi – međutim, sretan je onaj tko bude pogođen njegovom strijelom. Ono što na prvi pogled izgleda kao paradoks, zapravo to i nije: naime, strijele su uronjene u Isusovu krv i u onome tko je pogođen takvom strijelom budi se vjerski zanos i ljubav prema Kristu. Osim već navedenih stilskih figura, ostale upotrijebljene u ovom epigramu su hijazam (*sanguinis unda purpuret – serpat corda calor*) i ponavljanje (*hinc – hinc*).

Sam motiv Isusa kako visi na križu pojavljuje se u naslovu posljednjeg epigrama odabranog u našem radu, pod naslovom *Amico imago Christi e cruce pendentis missa* (r. br. 167): ova je pjesma popratnica uz poklon koji pjesnik šalje kao dar od srca – dar od srca zapravo je slika koja predstavlja nebesko blago, Krista kako visi na križu. Pjesnik uistinu cijeni osobu kojoj šalje poklon, jer obraćajući joj se s *accipe, amice*, kaže pomoću metafore i aliteracije da joj šalje *dimidium cordis* i da bi joj bio poslao i zvijezde, no uslijed svoje grešnosti, inherentne svakom čovjeku, ne može to učiniti. Služeći se personifikacijom, objašnjava i zašto: zvijezde su se uplašile i ustuknule pred crnim oblakom pjesnikovog grijeha. Metafora je razvedena kroz čitavu pjesmu pa pjesnik kaže prijatelju da ipak primi plamen vječnog sunca koji simbolizira Krista jer će on sam biti zvijezda ako bude bio blagoslovljen tim plamenom (*Sidera misissem, si caeli sidera nostrae, sidus es, ista si luce beatus eris*).

Preostali epigrami posvećeni su različitim svecima iz Novog zavjeta: epigram *De eodem* (r. br. 77) posvećen je svetom Petru, jednom od dvanaestorice apostola, epigram *De sancto Paulo apostolo* (r. br. 76) svetom Pavlu, dok je *De sanctis Petro et Paulo* (r. br. 78), kako mu i sam naslov kaže, posvećen i Petru i Pavlu. Petrovo pravo ime bilo je Šimun, a tek ga je kasnije Isus prozvao Petrom što na grčkom znači stijena (ὁ πέτρος). Nakon Isusovog uzašašća nastavio je Petar propovijedati kršćanstvo, zbog čega je 44. godine bačen u tamnicu po naredbi Heroda Agripe. Iz zatvora ga je spasio anđeo odvevši ga u Antiohiju. (O oslobođenju svetoga Petra okova čitamo u epigramu pod r. br. 72). Oko 57. godine došao je Petar zajedno s Pavlom u Rim u namjeri da zajedno ustanove kršćansku zajednicu (r. br. 78). U vrijeme kršćanskih progona za vladavine cara Nerona Petar je 64. godine, kao prvi rimski biskup, razapet na križ. Po crkvenoj predaji sveti je Petar tražio da ga se naglavačke razapne na križ, jer se smatrao nedostojnim umrijeti poput Gospodina (r. br. 77). Iznad njegovog groba Konstantin Veliki dao je sagraditi crkvu u 4. stoljeću, danas poznatu kao Bazilika Svetog Petra u Vatikanu.

U epigramu pod r. br. 77 Petar, pribijen na okrenuti križ, okreće glavu prema zemlji, a noge prema zvijezdama (*caput ad terras vertit, ad astra pedes*). Petar je sukladno položaju tijela, no opet paradoksalno, uputio u vrijeme smrti svoje posljednje riječi zemlji, a ne nebu kako bi bilo očekivano. Paradoks u ovom epigramu dodatno je pojačan i aliteracijom (*petiturus, dicere, terrae*).

Sveti Pavao pak, rođen kao Saul, tj. Savao u strogoj židovskoj obitelji, uživao je rimsko građansko pravo, a za svog je studija postao gorljivi protivnik kršćana - sudjelovao je tako i u kamenovanju svetog Stjepana. Na putu u Damask, gdje je krenuo progoniti kršćane, ukazao mu se Isus i pozvao ga na preobraćenje što je Savao nakon tri dana sljepoće i učinio postavši Pavlom. Zbog propovijedanja kršćanstva ovaj je “apostol pogana”³⁸ proveo dvije godine u zatočeništvu, a prema katoličkoj tradiciji i vjerovanju, smaknut je 64. godine zajedno s Petrom za vrijeme Neronova progonstva kršćanstva. Blagdan svetih Petra i Pavla slavi se 29. lipnja, na dan njihova smaknuća. Petar se u kršćanskoj ikonografiji najčešće prikazuje s ključevima neba, zatim s križem ili papinskim ornatom. Pavla likovni umjetnici često prikazuju zajedno s Petrom, a ako je prikazan samostalno, onda je to kao propovjednik koji u desnoj ruci drži knjigu, a u lijevoj ruci mač.

U epigramu pod r. br. 76 govori pjesnik služeći se poliptonom i aliteracijom o legendi prema kojoj je odsječena Pavlova glava tri puta odskočila od zemlje i na svakom mjestu koje je dodirnula nastao je izvor.³⁹ Nedaleko od Rima nalazi se Ostia, grad u kojem su sveci bili mučeni i koji Gundulić metaforički naziva izvorima koji su i doslovno veliki kalež skupljene Kristove krvi. Gundulić je također za krv metaforički upotrijebio imenicu *liquor*, a epigram završava retoričkim pitanjem dodatno naglašenim asonancom (*quid fractum si nunc undique fundit aquas?*).

Kako smo već prije spomenuli, Petar je oko 57. godine došao u Rim osnovati s Pavlom zajednicu kršćana, o čemu svjedoče stihovi: *Nunc statuunt Urbis meliores moenia fratres*, a Rim se, paradoksalno, vraća ljepši iako je prolivena krv (*pulchrior et sparso sanguine Roma redit*). *Urbs* je opća imenica koja se počela shvaćati kao vlastita i odnositi se na konkretan grad, u ovom slučaju Rim – tu stilsku figuru nazivamo antonomazijom. Pjesnik nadalje poziva stanovnike grada na obraćenje ponavljanjem imperativa *cedite*, jer, zahvaljujući širenju

³⁸ Erhard Gorys, *Leksikon svetaca* (Jastrebarsko: Naklada Slap, 2003), 304.

³⁹ Tessa Paul, *Sveci: ilustrirana svjetska enciklopedija: stručan i pouzdan ilustrirani priručnik o životu i djelu više od 500 svetaca uz stručne komentare i više od 500 lijepih slika, kipova i ikona* (Rijeka: Leo commerce, 2011), 69.

kršćanskog utjecaja, grad Rim od svog osnutka nije bio slavniji ni plemenitiji, kako nam govori pjesnik u duhu kršćanstva, ali ipak hiperbolično. Osnutak je Rima samo kratko spomenut u prvom stihu u kojem su ostvarene stilske figure aliteracija i asonanca: *Extruxere Urbem Remo cum fratre Quirinus*.⁴⁰

Bliski pratitelj Isusa Krista bio je i Ivan Krstitelj, sin Zaharijin i Elizabetin, „asketski propovjednik pokore, najveći i posljednji prorok Starog zavjeta, Kristov preteča“.⁴¹ Ivana su Zaharija i Elizabeta dobili u već poodmakloj dobi, što saznajemo i na početku epigrama *Ad sanctum Ioannem Baptistam* (r. br. 75), a trudnoću i porod najavio je Zahariji anđeo Gabrijel. Ivan je dobio nadimak Krstitelj jer je krstio ljude u rijeci Jordan - to je krštenje predstavljalo odrješenje od grijeha. Zbog sve većeg broja pristaša, ali i zbog javne optužbe Heroda Antipe za preljub s Herodijadom, ženom njegovog polubrata, Herod Antipa dao ga je uhititi, a uskoro na zahtjev Herodijadine kćeri Salome i ubiti; Herod je, oduševljen njenim plesom na slavlju, rekao da će joj ispuniti što god poželi, na što je ona poželjela glavu Ivana Krstitelja. Blagdan rođenja svetog Ivana Krstitelja slavi se 24. lipnja, a rođen je krajem 1. st. pr. Kr. Likovni prikazi prikazuju Ivana Krstitelja pri Isusovom krštenju, kao propovjednika s janjetom, a često se prikazuje njegova glava na pladnju koji drži Saloma. Na početku epigrama obraća se pjesnik Ivanu riječima *soboles* i *vates* čime je osim apostrofe postignut i homeoteuton te oksimoronom *magne puer*. Ivan je *vates venturi*, on najvešćuje Isusa Krista: on je krepostan i časnog duha, on je, prema ovdje upotrijebljenoj metafori, *Lucifer*. Osim navedenih figura, u četvrtom stihu javlja se i aliteracija u pjesnikovom hvaljenju Ivana (*et solis cernet te retegente iubar*), a u posljednjem, kad pjesnik govori o njegovoj smrti, parenteza (*proh dolor*).

U Novom zavjetu važno mjesto zauzima još jedan Ivan, a to je Ivan Evanđelist i apostol. Rodom iz Galileje, Zebedejev i Salomin sin, jedini je od apostola otpratio Isusa do križa, gdje mu je on povjerio svoju majku Mariju te jedini nije umro mučeničkom, nego prirodnom smrću u dubokoj starosti. Ivan je rođen u 1. stoljeću, a pretpostavlja se da je umro oko 100. godine. U likovnoj se umjetnosti najčešće prikazuje s perom, orlom, palmom itd. Blagdan Ivana Evanđelista obilježava se 27. prosinca, a u ovom su mu rukopisu posvećeni stihovi epigrama *De sancto Ioanne Evagelista* (r. br. 85). U usporedbi Ivana s orlom, inače njegovim simbolom koji simbolizira duhovnu veličinu, očituje se Ivanova veličina i čast duha. Veličanstveni let, brzina i visine do kojih se uspinje „kralj ptica“ simboliziraju duhovne visine

⁴⁰ Vidi Hrvatska enciklopedija, s.v. „Kvirin“, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=34918> (3. svibnja 2017).

⁴¹ Erhard Gorys, *Leksikon svetaca* (Jastrebarsko: Naklada Slap, 2003), 180.

do kojih se Ivan uzdiže u svojem evanđelju. Ova usporedba, ostvarena metaforom, hiperbolom i retoričkim pitanjima, dovodi nas na kraju do poente kojom pjesnik iskazuje Ivanovu nenadmašnu veličinu i krepost: i kao što orao ima tako dobre oči da može gledati u sunce, tako i Ivan najčišćeg srca od svih, jedini nadvisuje sunce svojim vrlinama i duhom. Kao što se orao može uzdići visoko na nebu, tako se i Ivan penje u najviše palače neba. Orao ima izvrstan vid danju, dok se noću pogoršava, zbog čega pjesnik u antitezi i poliptotonu piše: *Tenebras admittit nullas, lumina nulla fugit*. Danje svjetlo možemo usporediti sa sjajnim Ivanovim životom bez grijeha, dok noć povezujemo s prljavštinom i grešnim životom.

Slijede epigrami koji govore o pokolju nevine dječice za vrijeme Heroda Velikog, odnosno Heroda iz Aškelona u čije se vrijeme rodio Isus.⁴² (*De caede sanctorum innocentum*, r. br. 89 i *De sanctis innocentibus*, r. br. 91). Nevina dječica stradala su za Isusa, a sveta su i zbog nevinog života i zbog smrti koju su pretrpjela. Naime, Herod je rekao kraljevima da mu po povratku jave gdje se nalazi Isus, hoteći ga ubiti; Herod se bojao Isusa jer je mislio da će mu on preuzeti kraljevstvo. „Upućeni zatim u snu da se ne vraćaju Herodu, otiđoše drugim putem u svoju zemlju.”⁴³ Herod je vrlo brzo shvatio da je prevaren te je naredio ubojstvo svih dječaka u dobi do dvije godine u Betlehemu i okolici. Spomendan nevine dječice obilježava se 28. prosinca.

Epigram *De caede sanctorum innocentum* govori o dolasku ubojica koji će na Herodovu zapovijed izvršiti pokolj dječice. Ugođaj koji prevladava u ovoj pjesmi nevjerica je i iščekivanje strašnog događaja, čemu uvelike doprinose personifikacija i metafora. Pjesnik se pita tko to novi dolazi u Jeruzalem dok jeruzalemska zvijezda promatra (*Solimo spectante cometa*), hoće li taj netko izvršiti pokolj, odnosno prijeti li u prenesenom značenju crvenim bljeskom (*rutilo fulgore minatur*) i hoće li prekriti zemlju sramotnom krvlju. Cjelokupni dojam pjesme pojačava aliteracija ostvarena u riječima *evocat, et, tetro, teget, tartara, terra* itd., a pjesnik zaključuje epigram eksklamacijom *Vae, Solimae!* Pjesnik apostrofira nesretni, zli Jeruzalem. Pita se hoće li nakon ovog zlodjela, ubojstva nevine dječice, uopće preostati koji zločin. Ako i preostane, neka ga zli grad izvrši, jer su protiv njega ionako već ujedinjeni, kako pjesnik navodi u asindetonu i personifikaciji te pod utjecajem klasične književnosti, i pakao i zemlja i nebo.

⁴² U Svetom pismu nalazimo tri Heroda: Heroda Aškelona koji je naredio pokolj nevine djece i za vrijeme čije se vladavine rodio Isus, zatim Heroda Antipu i Agripu. Potonji je naredio uhićenje svetog Petra, dok je Antipa naredio smrt Ivana Krstitelja. Vidi Jacobus de Voragine, *The Golden legend: Readings on the Saints* (Princeton N.J.: Princeton University Press, 2012), 56.

⁴³ *Poklon mudraca* Mt 2,12

U epigramu *De sanctis innocentibus* opisan je pokolj dječaka koji su majke gledale. Kontrastom kojim je izraženo mrcvarenje nježnih udova nježnih tijela na razne čudnovate načine i usporedbom majki s mrtvima (konkretnije majke su ovdje duhovno mrtve zbog tog događaja) ostvaren je tužan ugođaj u pjesmi: majke su u tuzi molile da se poštede njihova djeca, a pjesnik je njihovu molbu dočarao eksklamacijom i aliteracijom (*Parce, precor! i talia flebilibus*) te metaforom (*Satiare sitim si sanguine poscis...*).

Svakako treba spomenuti i svetog Stjepana, prvog kršćanskog mučenika (prvomučenika). Prema Djelima apostolskim Stjepan je jedan od sedmorice prvih izabranih đakona, a zbog propovijedanja i širenja kršćanstva osuđen je na smrt kamenovanjem. Blagdan svetog Stjepana slavi se 26. siječnja, prikazuje ga se u likovnim djelima s palmom i knjigom u ruci ili kako drži kamenje. O njegovoj smrti piše i Gundulić u epigramu *De sancto Stephano* (r. br. 79): Stjepan pun milosti božanske propovijeda da je Isus Krist Bog (*Christum, Deum* u homeoteleutonu), zbog čega bjesne građani Jeruzalema (*Urbs furit*) i kamenuju ga „kišom kamenja“. U pjesmi je *Urbs* metonimijski upotrijebljen za građane, a *plurimus imber* metaforički označava hrpu kamenja. Pjesnik kontrastom suprotstavlja pobožnog, mladog čovjeka s jedne strane najgoroj, razbješnjenoj rulji koja navaljuje na njega s druge strane (*pium iuvenem pessima turba ruit*). Kontrast se dalje nastavlja suprotstavljanjem bezbožnog grada ispunjenog grijehom iz kojeg je Stjepan mrtav protjeran i neba u kojem će ga primiti nebeski građani.

Potom slijede epigrami posvećeni svetom Mariju i ženi mu Marti. Marije i Marta, rodом iz Perzije, sa svojim su sinovima „Audifaxom i Abachumom došli u Rim da bi tamo posjetili grobove apostola“.⁴⁴ Ondje su za vrijeme Decijeva progonstva pomagali sahraniti mučenike te su uhvaćeni, a potom i osuđeni na smrt: Marije i sinovi odrubljivanjem glava, a Marta gušenjem u močvari. Na mjestu njihovog mučeništva podignuta je crkva u koju su vjernici rado hodočastili. Ubijeni su 268. godine, a njihov se blagdan obilježava 19. siječnja. U kršćanskoj ikonografiji prikazivana je njihova smrt odsijecanjem glave ili utapanjem. Njima su posvećena dva epigrama, *Ad sanctos martyres Marium et socios* (r. br. 125 i 127). Ovi epigrami imaju na početku četiri jednaka stiha, dok im se ostatak razlikuje. Oba epigrama započinju apostrofom i retoričkim pitanjima (*Quo, divine Mari, quo, nati et candida coniunx, pergitis?*), dok su Mariju i njegovoj ženi pridruženi i epiteti *divinus* i *candida*. Pjesnik im se, služeći se apostrofom i personifikacijom, obraća govoreći im da srljaju u patnju, da im

⁴⁴ Erhard Gorys, *Leksikon svetaca* (Jastrebarsko: Naklada Slap, 2003), 270.

okrutna neprijateljska uzavrela srca (*hostis iam fera corda tument*) pripremaju gorku smrt. Anaforom je dodatno naglašena smrt u koju srljaju (*ad poenas*), kao i aliteracijom postignutom strogo biranim riječima kao što su *querimus, atroci, morte, frui, ruitis, paratur* itd. Međutim, sveti Marije i njegova obitelj veselo srljaju u patnju što je u pjesmi izrečeno pomoću paradoksa te poručuju antitetički da žele u Rimu strašnom smrću uživati u blaženom miru, odnosno žele poručiti da se raduju vječnom životu s Bogom, makar morali za to pretrpjeti i mučeničku smrt. Poenta i bit čitavog kršćanstva, neizravno izrečena u posljednjim stihovima ovog epigrama, sastoji se upravo u tome da je ovozemaljski život samo priprava za onozemaljski, vječni život.

Drugi epigram (r. br. 127) počinje jednakim stihovima, a dalje pjesnik, služeći se personifikacijom i parentezom (*O dolor, o gemitus!*) u svrhu dodatne intenzifikacije strahote smrti, poručuje da će surova smrt rastrgati sinove Marijeve i njega samog (*A patre divellet natos, a coniuge carum / mors truculenta virum*). Odgovor na poruku pjesnika da srljaju u patnju dan je sentencijom *Non impia terret nex fortes*, dok u tom dijelu stiha i idućem, *hostis non fera corda viros*, uočavamo zeugmu i paralelizam te aliteraciju koja doprinosi zvučnoj izražajnosti stiha (*fera corda viros*). Na kraju Marije u prenesenom značenju kaže da će se oni u Rimu, gdje ih čeka mir, zajedno popeti u nebeske domove koje u pjesmi upotrebom sinegdohe predstavlja oblik *tecta (pars pro toto)*. Slikovitosti izraza pridonose i epiteti *carum, truculenta, fera, lucida* etc.

Među ovim epigramima nalazi se i onaj naslova *Ad sanctum Rusticum* (r. br. 126) čiji je adresat sveti Rustik, mučenik i prijatelj svetih Dionizija i Eleuterija, također mučenika, kojima su zbog propovijedanja kršćanstva u Parizu nakon 250. godine odsječene glave. Sveti Rustik utjelovljenje je brojnih vrлина koje su, kako pjesnik objašnjava u parentezi, darovi Božji, a Gundulić ga u metafori i aliteraciji opisuje stihom *virtus in pulchro corpore clara micat*. Pjesnik se obraća svetom Rustiku govoreći mu da se odlikuje karakterom, oštroumljem i plemenitošću (*moribus, ingenio, nobilitate*), a ovakvom su upotrebom imenica postignuti asindeton i enumeracija. Na koncu, koliko god on sada bio uzvišen svojim vrlinama, s vremenom će postati još uzvišeniji.

Preostala četiri epigrama nabožne tematike posvećena su svetoj Ceciliji, svetoj Apoloniji te svetom Aleksiju. Sveta Cecilija, mučenica, zaštitnica je pjevača i svirača te općenito crkvene glazbe. Cecilija je preobratila na kršćanstvo svog zaručnika, Valerijana i njegovog brata Tiburcija, s kojima je kasnije i osuđena na smrt: prvo je bila osuđena na smrt gušenjem u

kupelji u koju je bila zaključana i u kojoj je potpaljena vatra, „ali joj to nije nanijelo nikakve ozljede. Zatim joj je trebala biti odrubljena glava. Krvnik je udario triput, ali glavu joj nije uspio odrubiti. No, od zadobivenih rana, umrla je tri dana kasnije.“⁴⁵ Likovni je umjetnici najčešće prikazuju s orguljama čiji se pronalazak pripisuje upravo njoj. Pretpostavlja se da je živjela u 2. ili 3. stoljeću, međutim o tome nema pouzdanih podataka. Blagdan svete Cecilije slavi se 22. studenog. O svetoj Ceciliji i njenoj smrti čitamo u epigramu *De eadem* (r. br. 151). Ona je, vraćena u život, tri puta odoljela smrti i tako predstavlja opreku smrti, dok je posljednja rana bila od nepobjedive ljubavi (ovo je naravno izrečeno u metafori). Ovaj epigram završava sentencijom *solo, quisquis amat, nescit amore mori* koja nam pokazuje ljubav, kako prema Kristu tako i Kristovu prema ljudima, kao ideal za koji se umire. Ovu sentenciju dodatno pojačavaju i etimološka figura (*amat, amore*) te poliptoton pridjeva *novus* (*novas, nova*). Kako se pripovijeda, a kako čitamo i u samom epigramu *Sanctae Caeciliae simulacrum* (r. br. 147), u grobu je otkriveno tijelo svete Cecilije na boku, okrenute glave i ispruženih ruku. Odmah u prvim stihovima opisuje se pomoću hijazma položaj njenog tijela: *Reflexa cervice, manus protensa, recumbit / in latus adducto corpore Caecilia*, nakon čega slijedi opisivanje metode usmrćenja: prvo je preživjela požar, a nakon toga su joj pokušali sjekirom odsjeći glavu. Međutim, ona je živjela još tri dana nakon toga. Epigram završava retoričkim pitanjem: *Quid ni dormiat in tumulo?*

Dok je sveta Cecilija zaštitnica pjevača i svirača, sveta je Apolonija, rodом iz Aleksandrije, zaštitnica stomatologije, jer su joj mučitelji tijekom mučenja prvo kliještima iščupali zube (o čemu i govori epigram *De sancta Apolonia* pod r. br. 156), a zatim su napravili i zapalili lomaču prijeteci joj da će je spaliti ako se ne odrekne vjere u Krista. Apolonija ne samo da se nije odrekla Krista, nego je potrčala i sama se bacila u vatru dokazavši time svoju ljubav prema Bogu.⁴⁶ Zbog metode mučenja kojoj je bila izvrgnuta, najčešći je način prikazivanja ove svete u kršćanskoj ikonografiji s kliještima i zubom. Spomendan svete Apolonije obilježava se 9. veljače. U njoj posvećenom epigramu uzdiže Apolonija, koja je dobila ime po bogu Apolonu, metaforički svojim hvalama Boga do zvijezda. Međutim, tu je ljubav platila prvo specifičnom metodom mučenja, što pjesnik pomalo hiperbolično opisuje stihom *quod paene virgo contulit ulla genus*, a zatim i životom, a snagu njene vjere slikovito opisuje

⁴⁵ Erhard Gorys, *Leksikon svetaca* (Jastrebarsko: Naklada Slap, 2003), 88. Postoje različite verzije prvotne metode usmrćivanja svete Cecilije: po jednoj je predaji ona trebala biti ugušena u kupelji, a po drugoj je trebala ući u posudu ili kadu s vreloom vodom. Vidi <http://www.saintcecilia.us/> i Erhard Gorys, *Leksikon svetaca* (Jastrebarsko: Naklada Slap, 2003), 88.

⁴⁶ Vidi Jacobus de Voragine, *The Golden legend: Readings on the Saints* (Princeton N.J.: Princeton University Press, 2012), 269.

paradoks iz posljednjeg stiha: *dentibus orba Deum concelebrare queas*. Poliptotonom imenice *dens* (*dentes*, *dentibus*) dodatno se naglašava specifičnost metode mučenja svete Apolonije, a etimološkom figurom značaj njenog imena (*Apollonia*, *Apolline*).

I konačno, sveti Aleksije, rodом iz Edesse i odrastao u bogatoj obitelji koja je uživala rimsko građansko pravo, zaštitnik hodočasnika i prosjaka, „na dan vjenčanja napustio je svoju mladu i otišao u Svetu Zemlju, pa dalje u sjevernu Siriju, gdje je sve do svoje smrti živio kao pustinjač u Edessi (danas Urfa, jugoistočna Turska) u krajnjoj bijedi, ali u velikoj sabranosti. Kad je njegov kult prodro do Rima, nastala je druga legenda po kojoj se iz Edesse vratio u Rim i tamo živio kao prosjak pod stubištem roditeljskog doma.“⁴⁷ Zbog toga je u kršćanskoj ikonografiji najčešće prikazivan kao prosjak pod stubištem po kojemu sluškinja razlijeva vodu. Ovaj je svetac živio u 4. ili 5. stoljeću, a blagdan u njegovu čast obilježava se 17. srpnja. Aleksije je, paradoksalno, bio stranac u vlastitoj kući i prognanik u rodnom zavičaju. Odlikovao se snažnim srcem koje je naumilo slijediti Krista, a koje nije omekšala ni majčina tuga ni ljubav prema zaručnici: nepokolebljivost vjere dodatno je pojačana antitezom i epitetima *fortia pectora – mollia viscera*, a u pjesmi se nalazi i oblik *mollivit* čime je ostvarena etimološka figura.

Preostalih je devet pjesama svjetovne tematike: epigram *Tumulus Benedicti Flischi* (r. br. 107) epitaf je posvećen Benediktu Flisku (Benedetto Fieschi)⁴⁸ koji je umro braneći vjeru, što je u pjesmi pomoću metafore iskazano stihovima: *Hic ceneres, decus hic pariter Benedictus humavit, / quod pro defensa religione obiit*. On sam, od pjesnika hiperbolično prikazan izvanrednijim od svih drugih, borio se s požarom koji su podmetnuli neprijatelji pokazavši tako veliku hrabrost. Na kraju ipak biva svladan od neprijatelja koji su mu otkinuli glavu i rastrgali ga. Ipak, tjelesna smrt ne znači nužno i zaborav veličine, što je pjesnik izrekao služeći se metaforama, paralelizmom i poliptotonom: niti je nakon njegove smrti ugašena krepost, niti je njegovo ime pogubljeno zajedno s glavom (*Non decus extinctum est, nec adempto nomen ademptum cum capite*). Kraj pjesme upućuje na to da je i njegovo tijelo spaljeno: zaključak je da je bolje i to, nego da Benedikt vidi da su neprijatelji pretvorili u pepeo sve ono što je on gorljivo branio (*praemonens hic cinis ipse iacet* – metafora). U ovom se epigramu trostrukim ponavljanjem priloga mjesta *hic* dodatno naglašava da se radi o mjestu gdje se nalazi Fliskov grob, dvostrukim se ponavljanjem participa perfekta *extinctum* upućuje

⁴⁷ Erhard Gorys, *Leksikon svetaca* (Jastrebarsko: Naklada Slap, 2003), 38.

⁴⁸ Nismo uspjeli pronaći pouzdane podatke o Benediktu Flisku.

na to da je on ubijen; smisao pjesme dodatno naglašava i aliteracija (*semper marmora fronte gerunt*), a uočavamo još i homeoteuton (*aggiribus, omnibus*).

Adresat epigrama *Ad illustrissimum Cardinalem Rusticucium* (r. br. 108) kardinal je i biskup Girolamo Rusticucci (lat. Hieronymus Rusticucius) koji je živio od 1537. do 1603. godine, a kardinalom ga je imenovao papa Pio V. koji je bio u dobrim odnosima s diplomatom Franom Gundulićem. Gundulić kao ugledni diplomat imao je mnogo poklonika, a izrazito mu je privržen bio i kardinal Rusticucci.⁴⁹ Pjesnik se služeći apostrofom obraća kardinalu Rusticucciju pozivajući ga da dođe, govoreći da učena mladež željno iščekuje njegov dolazak što je izrečeno stihom *et rogat adventum docta iuventa tuum* u kojem su ostvarene aliteracija i homeoteuton. Gundulić toliko poštuje i cijeni Rusticuccija da ga uspoređuje s Pegazom, simbolom pjesničkog nadahnuća⁵⁰: kao što je Pegaz kopitom tako silno udario zemlju da je iz nje potekla voda, tako bi i Rusticucci po svom dolasku trebao nadahnuti one koji ga očekuju, probuditi talente i potaknuti njihov razvoj pomoću umijeća, jer kako pjesnik navodi pomoću metafore, često bogata žila talenta pogonjena umijećima teče neprestano. Pjesnik poziva Rusticuccija da dođe govoreći mu metaforički da njihov duh ipak neće biti od kamena. Uzvišenom ugođaju pjesme pridonose i epiteti *alme, docta, sacras, claram* i *benigno*, a pjesnik veliča kardinala osim pomoću usporedbe s Pegazom također i pomoću sinegdohe: govori mu da priđe dobroćudnog pogleda, no to se odnosi ne samo na pogled, nego na čitavu njegovu blagu narav. U ovoj je pjesmi osim toga ponovno vidljiv utjecaj klasične književnosti na pjesnikov jezik i stil pa je Gundulić tako upotrijebio motive *Helikona* (od grč. ὁ Ἑλικών) i *Pegaza* (od grč. ὁ Πήγασος).

Slijede epigrami pod r. br. 120-122, epitafi posvećeni Ivanu Marinovom Rastiću. Dubrovački plemić Ivan Marinov Rastić (1527-1605), sin Marina Mihovog Rastića, 11 je puta bio dubrovački knez, a na tom je položaju i umro. Gundulić je izrazito cijenio Rastića, što možemo vidjeti u narednim epigramima. U epigramu *Eiusdem* (r. br. 120) opisano je veliko Rastićevo dostojanstvo i krepost, između ostalog i pomoću poliptotona imenice *honos* (*honor* – *honorem*). Rastiću je na tom dostojanstvu i časti, kako se Gundulić eufemistično izražava, čak i smrt zavidjela te mu ju je na kraju i oduzela. Ovu misao pojačava i geminacija, odnosno trostruko ponavljanje imenice *decus*. Dok je knez Rastić žurio za svojim počastima i postignućima, neminovno se približavao i svojoj smrti. Ovi se stihovi mogu protumačiti kao

⁴⁹ Francesco Maria Appendini, *Povijesno-kritičke bilješke o starinama, povijesti i književnosti Dubrovčana* (Dubrovnik: Matica hrvatska – Ogranak Dubrovnik, 2016), 416.

⁵⁰ Vidi Hrvatska enciklopedija, s.v. „Pegaz“, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=47302> (10. prosinca 2016).

paradoks života, sveprisutan u današnje vrijeme – dok svi jure za poslom, postignućima i zaradom, ni ne primjećuju da im život prolazi. Tako se već nađu u starosti, a da se „nisu ni okrenuli“. Ovaj paradoks pojačan je pažljivo biranim riječima u kojima je ostvarena aliteracija: *mortem, currit, deproperatque*, a naglašava ga i homeoteleuton ostvaren u konjunktivima pluskvamperfekta aktivnog (*fuisset – ademisset*). Aliteracija prožima čitavu pjesmu pa ćemo navesti i druge primjere: *invida, dum, decus, donat, protrahit* te *abstrahit* i *abstractum* u kojima se uočava etimološka figura. Jedan je od temeljnih motiva u ovoj pjesmi smrt koju Gundulić opisuje antitetički uz pomoć asonance: *Invida dum decus attollit, decus inscia donat: / torquem, ensem, ex auro calcar et exequias*.

Rastić je za života bio knez 11 puta, a kako stoji u epigramu *Eiusdem* (r. br. 121), na tom je položaju i umro, odan domovini kao i čitavog svog života. O tome pomalo hiperbolično govore stihovi: *Patria, dum vixi, tibi vixi, Restius, et nunc / ipse tibi morior, patria, dum morior*. Kroz čitavu se pjesmu proteže kontrast između života i smrti, dodatno naglašen ponavljanjem riječi *vixi* i *morior*. Dostojanstvo i brojne počasti kojima je bio nagrađen istaknute su i u ovom epigramu ponavljanjem imenice *titulis*: *Quin per te morior: titulis cumulatus honorum / ipse nimis, titulis oprimor ecce tuis*.

U posljednjem je epigramu, *Eiusdem de matutino sui obitus tempore* (r. br. 122), usporedio Gundulić Rastićeve smrt sa zalaskom sunca unaprijed predodređenog od Boga: dok jedno sunce izlazi, drugo sunce, Rastić, zalazi. Ovdje je Rastić metaforično prikazan kao sunce, a čitava je pjesma ispunjena kontrastom između života i smrti. U maniri kršćanina smatra Gundulić Rastićeve smrt Božjim planom. Rastić, sunce koje je zašlo, neće više osvjetljavati ovaj svijet svojom čašću i veličinom, nego će svijetliti onozemaljskom svijetu, što je izrečeno stihom *splendeat hic nostro, splendeat ille suo* u kojem je ostvaren i paralelizam. U ovom je stihu također izražen i kontrast između zemaljskog i onozemaljskog života.

Iduća tri epigrama moralnog su karaktera i bave se apstraktnim pojmovima: epigrami *De diligentia* (r. br. 128) i *De eadem disticon* (r. br. 129) govore o marljivosti, a *De ingenio* (r. br. 131) o oštroumlju. Marljivost je ključni preduvjet ostvarenja ciljeva u životu. U čitavom se prvom epigramu talent uspoređuje s plodnom zemljom, a u posljednjim stihovima uočavamo i općeljudsku poruku: ako se talent, metaforički rečeno, revno brusi i njeguje, uroditi će različitim plodovima (*Ingenium varias cultum dat fertile fruges*), a ako se ne njeguje, odmah prestaje biti plodan. Isto će tako i zemlja, ukoliko je obrađena, roditi najrazličitijim plodovima. Pjesnikovu moralnu pouku dodatno naglašavaju i epiteti kojima ovaj epigram

obiluje: *sollicitus, pinguis, duro, ubera, solidis, pigram, cultum, foecundae, fertile*; od njih su sinonimi: *pinguis, ubera, foecundae i fertile*. Dvije glasovne figure koje stvaraju zvukovne efekte i time dodatno naglašavaju poruku su aliteracija, ostvarena u riječima *scimus, pigras, meruisse, manus* te poliptoton pridjeva *pinguis, -e (pinguis, pinguem)*.

Poruka idućeg epigrama, iznesena u metafori, glasi da marljivost oplemenjuje dušu putem umjetnosti i znanosti. Simbol za umjetnost i znanost Aonkine su motike⁵¹ pomoću kojih surova duša postaje plemenita i obrazovana. Budući da je epigram sam po sebi moralističnog karaktera, takva je i poruka sadržana u posljednjem stihu *tunc bene doctus erit, cum bene cultus erit*, dodatno pojačana prepletom paralelizma i homeoteleutona.

Naslov trećeg epigrama takve naravi glasi *De ingenio* i govori o oštroumlju kao istinskoj moći kojoj bismo svi trebali težiti, ostavivši po strani materijalna dobra ovoga svijeta i uživanje u njima. Gundulić u maniri pravog kršćanina odbacuje vrijednost materijalnog, naglašavajući vrijednost i važnost duhovne moći, što potkrepljuje i stihovima *Qui vult delicias, aurum sceptrumque requirat, / ast ego mentis opes ingeniumque volo*. Kroz čitavu je pjesmu razveden kontrast između duhovnog i materijalnog bogatstva ili možda bolje rečeno moći: *luxus, deliciae, aurum* i *sceptrum* u suprotnosti prema *ops mentis* i *ingenium*. Taj kontrast dovodi do općeljudske poruke izrečene u pjesmi: *Ingenium superos quo mens volat acta per orbes / quaerite: nil maius dextra Tonantis habet*. I u ovoj je pjesmi uočljiv utjecaj klasične književnosti na Gundulićev jezični izraz; naime, u ovom je epigramu za Boga upotrijebljen Jupiterov epitet *Tonans*.

I konačno, epigram *De rure Canalensi quod Racusii invenitur* (r. br. 155) slavi bogatstvo plodnog Konavoskog polja referirajući se na legendu o sv. Ilaru i zmaju: u predzadnjem stihu spominje se pomoću personifikacije cavtatski zmaj (*draco defendens Epidaurius agrum*): naime, cavtatske je kršćane mučila ogromna zmija koja je živjela u špilji Šipun, a građani su je zvali Boas (ili Voaz). Ova je neman bila kobna kako za stoku, tako i za ljude koji su tamo obitavali, stoga je, prema legendi, 365. godine došao u Cavtat (Epidaur) sveti Hilarion (Ilar) i ubio zmiju. Ova je predaja zapisana u raznim djelima, a mi smo je preuzeli iz djela Usmene priče iz Župe i Rijeke Dubrovačke, gdje glasi ovako: „Po pričanju od starijih je u Cavtatu današnjemu, a u prijašnjem Epidauru, živio, kako govoru, neki zmaj. I tamo je činio velike

⁵¹ Aonke su bile prastanovnice grčke pokrajine Beotije, a budući da su Muze obitavale na Helikonu u Beotiji, nazivamo ih Aonkama. U ovom je epigramu upotrijebljena sintagma Aonkine motike zato što je u grčkoj pokrajini Beotiji najvažnija gospodarska grana bila poljoprivreda. Vidi Hrvatski leksikon, s.v. „Beocija“, <http://www.hrleksikon.info/definicija/beocija.html> (27. lipnja 2017).

štete. I on je živio u Šipunu. I danaske se može u tu spilju doć i vidjet je. Ali u Mlinima je bila crkva svetog Roka, koja je bila matica ove parokije. I sveti Ilar, on je bio biskup i oslobodio je taj Cavtat, ili Epidaurus onda onega vremena, od toga zmaja. On ga je, kako kažu, preko mora preveo vezana. Ali on je bio živi čovjek. I doveo ga tamo i spalio ga je pokraj crkve svetog Roka. A za njegovu nagradu su parokjani sagradili crkvu i posvetili je svetomu Ilaru. I tako i danaske je još matica sveti Ilar od tog vremena.“⁵²

Ovaj epigram napisan je u pohvalu plodnog Konavoskog polja čije strme strane čine planine (*latera ardua*), a preostalo čini ravnica. Ono je opisano epitetima plodno i rodno, a budući da ima i rijeku i izvor, jezera i gajeve, služilo je za navodnjavanje okolnih područja pa je u skladu s tim i dobilo naziv Konavosko po imenici *canalis*, a tu stilsku figuru nazivamo antonomazijom. Osim epiteta kojima pjesnik hvali Konavosko polje, njegovu ljepotu osobito dočarava posljednji stih u kojem ga pjesnik, postavivši pomoću homeoteleutona retoričko pitanje (*Quisquis et hos hortos deneget Hesperios*), uspoređuje s vrtovima Hesperida.⁵³

U svakoj je pjesmi upotrijebljen hiperbaton, tako da ga nismo posebno naglašavali prilikom analize pojedinih pjesama.

⁵² Maja Bošković-Stulli i Ljiljana Marks, *Usmene priče iz Župe i Rijeke Dubrovačke* (Zagreb: Ex libris, 2002), 494.

⁵³ Vrtovi Hesperida grčki su ekvivalent raju – Hesperide su Atlasove kćeri koje su u svom vrtu čuvale stablo jabuke sa zlatnim plodovima, a potencijalnu krađu sprječavala je i zmija koja je vrebala uljeze. Vidi Hrvatska enciklopedija, s.v. „Hesperide“, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=25266> (10. srpnja 2017).

6. Gramatička analiza

Što se tiče gramatičkih osobitosti, od klasične upotrebe najviše odskaače upotreba načina: tako npr. u prvom stihu epigrama pod r. br. 57 (*Cum mea, belle puer, simulacris lumina mulces / atque avidum tenui pascis amore animum*) uz *cum causale* upotrijebljen je indikativ umjesto konjunktiva; nadalje, treći stih epigrama koji govori o oslobođenju svetog Petra okova, pod r. br. 72, glasi: *Sic utinam disrupta cadant mihi vincula collo!* Ukoliko tu želju promatramo kao ispunjivu, onda je ispravno upotrijebljen konjunktiv prezenta, no ako polazimo od stava da se radi o neispunjivoj želji, što ima više smisla, onda bi uz *utinam* trebao stajati konjunktiv imperfekta. U prvom stihu epigrama posvećenog Petru i Pavlu (r. br. 78), koji glasi *Extruxere Urbem Remo cum fratre Quirinus*, nalazimo oblik *extruxere*, umjesto *extruxit*. U idućem epigramu (r. br. 79) gerundiv u posljednjem stihu preveli smo njegovim izvornim značenjem, kao radnju koju treba vršiti, međutim možemo ga shvatiti i namjerno: u tom bi slučaju prijevod stihova *Pellitur en Solimis, sed pulsus ab urbe nefanda / civibus aethereis accipiendus obit*, glasio: Eno biva prognan iz Jeruzalema, no otjeran iz bezbožnog grada / odlazi da ga prime nebeski građani. U prvom stihu epigrama pod r. br. 99 Gundulić piše da Djevica stoljećima otkupljuje onoga koji će krvlju otkupiti svijet, nakon čega postavlja pitanje: „*Num precium precio vincere posse putat?*“ Budući da oblik *precio*, odnosno *pretio*, predstavlja ablativ sredstva, ovdje bi trebao stajati pasiv, sukladno čemu bi i umjesto infinitiva prezenta aktivnog trebao stajati pasiv (*vinci*). Gundulić na više mjesta u svojim pjesmama upotrebljava gerundiv u namjernom smislu: osim na već spomenutom mjestu, uočavamo ga i u prvom stihu epigrama pod r. br. 102, upućenog Mariji koja, iako prečista i neokaljana nakon poroda, dolazi očistiti se u hram (*lustranda*). Marija nije, poput drugih, dala svoju utrobu da bude okaljana u porođaju – i u posljednjem stihu epigrama pod r. br. 103 nalazimo gerundiv upotrijebljen u namjernom smislu (*commaculanda*). U epigramu pod r. br. 106, posvećenom Blaženoj Djevici Mariji, imenuje pjesnik Bogorodicu vrlinom koja uvijek iznova sjaji te, iako po naravi skromna, ne može ostati neotkrivena (*Quidquid habet, condit - nequit at latuisse renidens / diu virtus, pandet denique quidquid habet*): tu primjećujemo upotrebu oblika *nequit* s infinitivom perfekta aktivnog umjesto infinitivom prezenta. Nadalje, u prvom stihu epigrama posvećenog Benediktu Flisku (r. br. 107) upotrijebljen je za potrebe metra oblik *ceneres*, alternativna varijanta imenice *cinis*, dok je u posljednjem stihu iz istog razloga upotrijebljen konjunktiv imperfekta aktivnog *cerneret* umjesto konjunktiva prezenta *cernat*, budući da se radi o zahtjevnoj rečenici. Ovaj epigram sadrži u sebi još jednu specifičnost koju nalazimo u šestom stihu: kombinaciju indikativa perfekta aktivnog i historijskog prezenta

upotrijebljenog za potrebe metra (*liquit dilaceratque*). Nadalje, u epigramu pod r. br. 124, govoreći o skorašnjem rođenju Isusa Krista, uz izraz *tempus erit* i *cum temporale* stoji indikativ prezenta, umjesto futura I. ili eventualno konjunktiva. Osim toga, treći i četvrti stih epigrama pod r. br. 166 glase: „*Ah, nostri liceat vos inter sanguinis unda / purpuret, ah, serpat corda per ima calor.*“ Budući da u drugom stihu postoji konjunktivni oblik *purpuret* koji je u relaciji s *liceat*, *liceat* bi trebao biti dopusni veznik *licet*, a ne konjunktiv. Od alternativnih varijanti ustaljenijih gramatičkih oblika, osim već spomenutih, uočili smo i oblik *implerat* (drugi stih epigrama pod r. br. 101) te oblik *excussere* (3. stih epigrama pod r. br. 156) upotrijebljen za potrebe metra.

7. Metrička analiza

Svi su epigrami, njih ukupno 49, pisani u elegijskim distisima, dok u opusu odabranih pjesama nalazimo i jednu alkejsku strofu, pod r. br. 73. Gundulićevi stihovi ne obiluju hijatima: od ukupno 318 stihova sadrži ih samo petina, od čega samo šestina stihova ima po dvije elizije u sebi, dok ostalih 5/6 stihova po jednu, bilo eliziju bilo aferezu. Prilikom rada na stihovima nismo naišli ni na kakva odstupanja od pravila klasične metrike ili na neke osobitosti (npr. hijat na dijerezi ili dijereza koja rastavlja riječ na pola). Ono na što svakako trebamo uputiti nepotpunost je dvaju epigrama – onog pod r. br. 123 i onog pod r. br. 156. Prvi navedeni epigram ima nepotpunu prvu stopu pentametra u 2. stihu (nepotpuni daktil):

i..... et explicuit nata puella decus,

dok potonji ima nepotpuni 1. stih (heksametar koji sadrži dva potpuna i dva nepotpuna daktila), a koji glasi:

Dum... innumeras laceras...

8. Grafijske osobitosti rukopisa

Rukopis obiluje grafijskim osobitostima koje smo u velikoj mjeri ostavili u prijepisu. Ipak, u radu su bile potrebne određene intervencije: uredili smo velika i mala slova, interpunkciju, i longa transkribirali smo kao i te smo napravili poneku intervenciju u stihovima gdje nam se čini da su postojale pogreške u prijepisu: u prvom stihu epigrama pod r. br. 57 riječ *lulina* protumačili smo kao *lumina*, u epigramu pod r. br. 69 zamijenili smo oblik *hae* u trećem stihu oblikom *haec*, u pjesmi pod r. br. 73 oblik *specitata* zamijenili smo oblikom *spectata*, a posljednju riječ, *leno*, budući da se smislom ne uklapa u kontekst pjesme, zamijenili smo dativom riječi *herus*, dakle oblikom *hero*. U petom stihu epigrama pod r. br. 75 uklonili smo riječ *caput* jer se ne uklapa u ostatak pjesme i narušava njen smisao; izvorno su pretposljednji i posljednji stih izgledali ovako: *Lucifer alter eris, caput ast cum tua colla puella / Proh dolor abscindet, Vesperus alter eris*. U trećem stihu epigrama pod r. br. 85 oblik *puras* zamijenili smo zbog smisla oblikom *puros* kako bi se slagao s imenicom *oculos*. I konačno, pretposljednji stih posljednjeg odabranog epigrama u rukopisu sadrži oblik *suspipe* koji smo protumačili kao *suscipe*.

Tijekom rada s rukopisom primijetili smo i izdvojili sljedeće:

a) Pisar je ovoga rukopisa umjesto diftonga *ae* često pisao tzv. repato *e* (*e*) što nam dokazuju zaista brojni primjeri. Tako, npr., u epigramu pod r. br. 70 umjesto *superae lucis* piše *superē lucis*; u epigramu pod r. br. 75 umjesto sintagme *longaevo parenti* nalazimo isti izraz zapisan s repatim *e* – *longēvo parenti*; dalje, u epigramu pod r. br. 77 sintagma *terrae tuae* napisana je kao *terrē tuē*; u epigramima pod r. br. 92, 99 i 156 nominativi jednine ž. r. i akuzativ množine s. r. relativne zamjenice *qui*, *quae*, *quod* zapisani su pomoću repatog *e* (*quē*), kao što i u epigramu pod r. br. 103 nalazimo oblik *aliē* (*aliae*). Nadalje, izvorni je diftong *ae* u glagolu *quaerere* dosljedno zamijenjen repatim *e* u svim pjesmama koje smo uvrstili u naš rad pa tako umjesto oblika *quaesisset* u epigramu pod r. br. 122 nalazimo *quēsisset*, a u epigramu pod r. br. 125 oblik *quērimus* zamjenjuje izvorni *quaerimus*. U epigramu pod r. br. 131 dva puta nalazimo oblik *quērit*, a susrećemo se i s oblicima kao što su: *prēcipitique* (*praecipitique*; epigram pod r. br. 140) i *sponsē* (epigram pod r. br. 157). Međutim, u ovoj rukopisnoj zbirci nailazimo na mnoge nedosljednosti prilikom pisanja diftonga *ae* čak i unutar istog epigrama: već smo uputili na zamjenu diftonga *ae* repatim *e* u epigramu pod r. br. 70 u obliku *superē*, no diftong *ae* u riječi *praemia* nije zamijenjen na isti način. U epigramu pod r. br. 85 nalazimo i oblik *prē*, ali i *caeli*. Naslov pak epigrama pod r. br. 89 glasi *De caede sanctorum innocentum*,

dok četiri stiha ispod taj oblik glasi *çede*. Nekonzistentnost u pisanju diftonga *ae* očigledna je i u epigramu pod r. br. 106 u kojem nalazimo oblike *auratę*, ali i *divinae*. Epigram pod r. br. 157 sadrži oblik *hęc*, dok je u epigramu pod r. br. 126 repato *e* razriješeno u diftong (*haec*). Ono što možda najbolje ilustrira nedosljednu zamjenu diftonga *ae* repatim *e* oblik je *pręclarae* u epigramu pod r. br. 141.

b) Umjesto diftonga *ae* ponegdje stoji samo *e*, kao u oblicima *predicat* (epigram pod r. br. 79), *prestant* (epigram pod r. br. 105) i *septa* (epigram pod r. br. 103).

c) Vokal *e* ponegdje zamjenjuje diftong *oe*, ali u većem broju slučajeva nailazimo na obrnutu situaciju: to nam pokazuju oblici *prelia* (epigram pod r. br. 89), *foelix* (epigram pod r. br. 120) i *foecundae* (epigram pod r. br. 128), dok je u prvom stihu epigrama pod r. br. 126 izvorno *e* očuvano (*felici*).

d) Diftong *oe* vrlo često stoji kao zamjena diftonga *ae* i to ponajviše u riječi *caelum*: dok u epigramu pod r. br. 74 stoje oblici *caelo* i *caelestia*, isti su u epigramima pod r. br. 123, 124 i 127 zapisani pomoću diftonga *oe* (*coeli*, *coelestia*, *coelo*, *coelestes*), dok je u epigramu pod r. br. 157 za tugu upotrijebljen oblik *moeror*. Izvorno *oe* sačuvano je npr. u obliku *moenia* koji nalazimo u epigramu pod r. br. 76.

e) Y ponegdje zamjenjuje vokal i: to vidimo u primjerima kao što su *lachrymulas* (epigram pod r. br. 92), *traycis* (epigram pod r. br. 104) i *yngenium* (epigram pod r. br. 131).

f) Od ostalih grafijskih posebnosti ovdje ćemo spomenuti i oblike kao što *suplex* i *oprimor* (epigrami pod r. br. 73 i 101), *lethum* (epigram pod r. br. 79), *cathenas* (epigram pod r. br. 72), *seclis*, primjer koji lijepo ilustrira i monoftongizaciju i sinkopu; kolebanje između t i c ilustriraju nam pak oblici *precium* (oba u epigramu pod r. br. 99) i *nuncia* (epigram pod r. br. 74) te naslov epigrama pod r. br. 74 *De Beata Virgine Annunciata*. Zatim ćemo izdvojiti oblik *differe* (epigram pod r. br. 104), *aggiribus* (epigram pod r. br. 107), *disticon* (epigram pod r. br. 129) te u konačnici, oblik *Racusii* (umjesto *Ragusii*, epigram pod r. br. 155).

9. Žanrovska analiza

U ovom radu odabrali smo 49 epigrama i jednu alkejsku strofu. Alkejska strofa, lirska pjesma svojstvena antičkoj lirici, sastoji se od četiri stiha: dva jedanaesterca, jednog deveterca i deseterca. Epigrami su kratki oblici koji najčešće komentiraju jedan događaj, osobu ili osobinu. Pripadaju tradicionalnim pjesničkim vrstama. Grčkog su podrijetla (njihovo ime dolazi od grčke riječi za natpis, τό ἐπίγραμμα). U posljednjim stihovima obično je iznesena neka općeljudska poruka. Možemo reći da je epigram vrsta poslanice upućena ljudima, odnosno nekoj osobi konkretno, namijenjen nekome ili nečemu ili napisan u pohvalu nekoga ili nečega. Kao što smo već rekli, od ukupno 50 odabranih pjesama, 41 pjesma nabožne je tematike, a 9 pjesama svjetovne tematike. Pjesme religiozne tematike napisane su u pohvalu Isusa Krista, Blažene Djevice Marije i brojnih svetaca i osoba iz Novog zavjeta⁵⁴ hvaleći i slaveći vrline mučenika koji su životom posvjedočili vjeru i odanost Isusu. Što se pak tiče pjesama svjetovne tematike, razlikujemo:

- a) misaone / refleksivne pjesme: epigrami moralnog karaktera koji govore o marljivosti i oštroumlju (*De diligentia, De eadem disticon, De ingenio*) noseći u sebi moralne poruke koje bi trebale usmjeriti čovjeka prema onome bitnome u životu (primat duhovnih dobara nad materijalnim)
- b) epigram lokalne tematike: epigram napisan u slavu Konavoskog polja (*De rure Canalensi quod Racusii invenitur*)
- c) prigodnice: epitafi napisani povodom smrti Ivana Rastića (epigrami pod r. br. 120-122, naslovljeni *Eiusdem, Eiusdem te Eiusdem de matutino sui obitus tempore*), epitaf posvećen smrti Benedikta Fliska (*Tumulus Benedicti Flischi*) te epigram posvećen kardinalu Girolamu Rusticucciju (*Ad illustrissimum Cardinalem Rusticucium*); sve su navedene pjesme napisane u pohvalu svojih adresata veličajući i ističući njihove vrline.

⁵⁴ To su redom: starac Šimun, sv. Mauricije, sv. Ivan Krstitelj, sv. Petar i Pavao, sv. Stjepan, sv. Ivan Evanđelist, nevina dječica, sv. Rustik, sv. Marije sa ženom Martom, sv. Cecilija, sv. Apolonija i sv. Aleksije.

10. Upotreba rukopisa I a 55 u nastavi

Gundulićevi rukopisi predstavljaju priličan izazov za čitanje i prevođenje, no usprkos tome mogu se upotrijebiti u nastavi. Čitanje i prevođenje rukopisa predstavljalo bi odmak od uobičajene nastave latinskog jezika vezane uz udžbenik i radnu bilježnicu te bi obogatilo nastavu i samim je time učenicima učinilo zanimljivijom. Za potrebe nastave možda bi najbolje bilo odabrati epigrame (zbog manjeg broja stihova) i to one koje je lakše pročitati (dakle, bez mrlja od tinte, lakuna i ostaloga), a u radu s rukopisom učenici bi objedinili i primijenili sve dotad stečeno znanje na području vokabulara i gramatike te bi vježbali umijeće prevođenja i čitanja rukopisa. Nakon čitanja i prevođenja slijedila bi sadržajno-stilska analiza pjesama koja bi učenicima omogućila ponavljanje stilskih figura koje su naučili na nastavi hrvatskog jezika, ali i upoznavanje novih, još nepoznatih. Pročitane pjesme mogu poslužiti za ponavljanje deklinacija i konjugacija, kao i važnih pojmova iz klasične književnosti koji se javljaju u pjesmama (*Tonans, Helicon, Olympus* itd.). Rukopis je također pogodan i za uočavanje te analiziranje grafijskih osobitosti. Budući da je najveći dio pjesama posvećen novozavjetnim osobama, rad na rukopisu omogućio bi i povezivanje nastavnog sadržaja nastave latinskog jezika i vjeronauka u vidu ponavljanja ili saznavanja podataka o životu i smrti svetaca kojima su epigrami posvećeni. Od višestruke bi koristi bilo i smještanje Gundulića i njegovog rada u književno-povijesni kontekst Dubrovnika u 17. stoljeću te iznošenje najosnovnijih podataka o društvenom i državnom uređenju Dubrovačke Republike, kako bi se lakše shvatila i razumjela književnost ovoga razdoblja, a moguće je i povlačenje paralele s njegovim mnogo poznatijim rođakom Ivanom Gundulićem. Učenicima bi koristilo i ponavljanje najvažnijih podataka vezanih uz Gundulićev život te njegovih najvažnijih djela. Budući da Gundulić nije izvorni latinski govornik, ne možemo reći da će se učenici u ovom slučaju sresti s izvornim latinskim tekstom. Ipak, ova zbirka obiluje izazovnim te sukladno tome i motivirajućim rukopisima, predstavljajući odmak od uobičajenih, djeci prilagođenih tekstova iz udžbenika, a zbog svega ovdje navedenog rad s rukopisom povećao bi angažman učenika na nastavi.

11. Prilog

55. In die natalis Domini
de lacrimis pueri

Dum tenero blandita parens fert oscula nato
atque illum in palmis uberibusque fovet,
lacrimulae ex oculis manant risumque labellis
et coit in gemmam gutta coacta gelu.
Ah nunc fulgidulum os, ah si quis cerneret: en fit
conchyle in Mariae littore gemmiferum.

57. De natali Christi die
mater ad filium

Cum mea, belle puer, simulacris lumina mulces
atque avidum tenui pascis amore animum,
lumina tunc oro, superi, mihi fingite mille,
ut possim hanc animam pascere milli oculis.
At cum divinis fas est mihi figere ocellis
oscula et ex illis excipere ambrosiam,
exclamo: „Valeant simulacra et lumina mille:
haec mage firma mei pabula amoris erunt.“

63. De nomine Iesu

Dulce tuum nostro scribas in pectore nomen,
namque tuo constat nomine nostra salus:
nobis triste nihil cadet unquam: scribe, puelle,
immemor haud potero nominis esse tui.

55. Na dan Gospodinovog rođenja
o dječakovim suzama

Dok ljupka majka ljubi nježnog sina
i grije ga na rukama i grudima,
suzice teku iz očiju, a smiješak nestaje s usnica
i suza hladnoćom zgusnuta pretvara se u biser.
Ah, kad bi tko sad opazio blistavo lice: eno
nastaje školjka bisernica na Marijinoj obali.

57. O rođendanu Kristovom
majka sinu

Budući da moje oči, lijepi dječake, krijepiš prizorima
i željnu dušu hraniš poniznom ljubavlju,
onda mi, molim vas, Višnji, stvorite tisuću očiju,
da bih mogla ovu dušu hraniti tisućom pogleda.
Ali budući da je meni dopušteno ljubiti božanske
okice i iz njih primati božansku hranu,
povikujem: „Blaženo bilo tisuću prizora i očiju:
oni će biti snažnija hrana moje ljubavi.“

63. O Isusovom imenu

Slatko svoje ime zapiši u naše srce,
u tvom se imenu sastoji naš spas:
nama se nikad neće dogoditi ništa žalosno: piši,
dječake, neću moći zaboraviti tvoje ime.

64. De Christi natali die
Divus amor divum puerum cum vidit in antro,
risit et ad superos hos dedit ore sonos:
„Iamne meas homines adebunt temnere vires?
En Deus in stabulo victus amore iacet.“

69. In Epiphania Domini
ad reges antrum intrantes
Quid facitis, reges? Quo vos demittitis? Antrum
vile quid intratis, regia qui petitis?
Num domus haec regis? Tecta haec num regia? Numquid
regales famuli bos et asellus erunt?
Regius anne parens faber est? Et regia mater
an circum abiectis obsita periculis?
Cernite pannosum positum in praesepe puellum:
haec deceat natum regia cuna Deum.

70. In Epiphania Domini de stella
Fax facis et superae lucis lux praevia surgit
lucifer et natum detegit orbe diem.
Visa ulli non ante fuit iussisque peractis
ipsam iterum penitus delituisse ferunt.
Desinit esse, eadem ne sit simul Hesperus, atra
cernere respersum caede coacta Deum.

64. O danu Kristova rođenja
Kad je božanska ljubav vidjela božanskog dječaka u
špilji, nasmiješila se i uputila višnjima ove riječi:
„Hoće li se sada ljudi usuditi prezirati moje snage?
Eno u štali leži Bog ljubavlju pobijeđen.“

69. O Gospodinovom Bogojavljenju
kraljevima koji ulaze u špilju
Što radite, kraljevi? Kamo se spuštate? Zašto ulazite
u prostu špilju, vi koji tražite kraljevsku palaču?
Zar je ovo kraljev dom? Zar je ovo kraljevska kuća?
Zar će kraljevski sluge biti vol i magarac?
Zar je kraljevski otac stolar? A majka kraljevska, zar
je izložena u blizini podlim opasnostima?
Opazite dječaćića u dronjcima postavljenog u jasje:
neka ova kraljevska kolijevka bude dostojna rođenog
Boga.

70. Na Gospodinovo Bogojavljenje o zvijezdi
Sjajno svjetlo kometa i prethodnik višnjeg svjetla,
ustaje svjetlonosno svjetlo i tijekom vremena otkriva
rođeni dan.
Nitko je prije nije vidio i pričaju da se, nakon što je
izvršila naredbu, sama ponovno u potpunosti skrila.
Prestaje postojati, da ne bi ista istovremeno bila
Večernjača,
prisiljena gledati Boga pošćropljenog tamnom krvlju.

72. Ad Christum de catenis sancti Petri
Qui Petri religas vincti, pie Christe, catenas,
me iuvet implacidum deposuisse iugum.
Sic utinam disrupta cadant mihi vincula collo!
Ah, quantis animum nexibus illa ligant!
Eveniet virtus, quod non sperare iuveret,
cuius ad imperium facta cathena cadit.

73. De sancto Mauritio
Ductor piorum maxime militum,
deorum ad aras qui renuens genus
curvare suplex, victimarum
more cadis, lacer agnus ense,
quae vis in armis non alias tuis
spectata castris maior in asperis.
Assueta belli dat minaci
sponte cohors sua colla hero.

74. De Beata Virgine Annunciata
Alitis aspectu quid, Virgo immobilis, haeres
atque salutantis territa voce manes?
Ales adest caelo, caelestia nuncia portat.
Non latet hic ullus quem vereare dolus:
si non sufficiant caelo data signa nec ales,
mox veniet totus cum moderante polus.

72. Kristu o okovima svetog Petra
Milosrdni Kriste, koji driješiš okove okovanog Petra,
godilo bi da si mi skinuo neugodni jaram.
O da mi barem tako padnu s vrata razbijeni okovi!
Ah, kolikim spletovima vežu oni dušu!
Doći će vrlina, jer nadanje nije pomoglo,
na čiju zapovijed pada načinjeni lanac.

73. O svetom Mauriciju
Najveći vođa pobožnih vojnika,
koji, odbijajući ponizno kleknuti pred žrtvenike
bogova, pogibaš poput žrtava,
janje mačem razderano,
sila koja u oružju kao što je tvoje nije nijednom
poslije viđena u strašnom taboru.
Naviknuta na rat, daje svojevoljno svoje
vratove kohorta strašnom gospodaru.

74. O Navještenju Blažene Djevice Marije
Djevice, što nepomično gledaš anđela
i ostaješ uplašena glasom njega koji pozdravlja?
Tu je anđeo s neba i nosi božanske vijesti.
Ne krije se ovdje nikakva varka koje bi se mogla
bojati:
ako i ne bi bili dovoljni znakovi s neba dani i anđeo,
doći će uskoro čitavo nebo s vladarem.

75. Ad Sanctum Ioannem Baptistam

Nascere, longaevo soboles promissa parenti,
venturi vates, nascere, magne puer.
Per te divino patefiet lumine mundus
et solis cernet te retegente iubar.
Lucifer alter eris, ast cum tua colla puella,
proh dolor, abscindet, Vesperus alter eris.

76. De sancto Paulo apostolo

Res nova: dissecta Pauli cervice profudit
assultu terno trina fluente caput.
Qui nunc extra urbis visuntur moenia fontes,
Ostia Romanus qua Tiberina petit
voce sed est Christi lecti vas grande liquoris:
quid fractum si nunc undique fundit aquas?

77. De eodem

Inverso affixus pendit de robore Petrus
et caput ad terras vertit, ad astra pedes.
Scilicet hic superos petiturus: dicere terrae
ultima credibile est verba habuisse tuae.

75. Svetom Ivanu Krstitelju

Rodi se, potomče obećan starom roditelju,
proroče onoga koji će doći, rodi se, veliki dječake.
Po tebi će svijet biti vidljiv zbog božanskog svjetla
i opazit će sunčevu svjetlost dok je ti budeš otkrivao.
Bit ćeš druga Zvijezda Danica, ali kad tvoj vrat - jao,
boli – prereže djevojka, bit ćeš druga Zvijezda
Večernjica.

76. O svetom Pavlu apostolu

Novi događaj: nakon što je prerezan Pavlov vrat,
prolila je glava nakon trostrukog napada trostruku
bujicu.
Izvori koji se sada vide izvan zidina grada,
kuda Rimljani idu do ušća Tibera,
to je i doslovno veliki kalež skupljene Kristove krvi:
što ako slomljen sad odasvud proljeva vode?

77. O istome

Petar pribijen visi na okrenutom križu
i okreće glavu prema zemlji, a noge prema
zvijezdama.
Uistinu ovdje namjerava tražiti višnje: vjerojatno je
posljednje riječi imao reći tvojoj zemlji.

78. De sanctis Petro et Paulo

Extruxere Urbem Remo cum fratre Quirinus
et dicta alterius nomine Roma fuit.
Nunc statuunt Urbis meliores moenia fratres:
pulchrior et sparso sanguine Roma redit.
Cedite iam, veteres, fratribus iam cedite nostris:
clarior Urbs nunquam nobiliorque fuit.

79. De sancto Stephano

Immerito missum letho dum numine plenus
dum Stephanus Christum praedicat esse Deum,
urbs furit: arripitur saxorum plurimus imber
inque pium iuvenem pessima turba ruit.
Pellitur en Solimis, sed pulsus ab urbe nefanda
civibus aethereis accipiendus obit.

85. De sancto Ioanne Evangelista

Aethera cur altum superans regina volucrum
figit in adversum lumina clara iubar?
Prae reliquis puros oculos sortita tenebras
admittit nullas, lumina nulla fugit.
Ioannes caeli cur summa palatia scandit?
Cur solem illius lumina ferre queunt?
Cor nempe is mundum servans magis omnibus, unus
vincebat Phoebi mentis honore iubar.

78. O svetima Petru i Pavlu

Izgradio je grad s bratom Remom Kvirin
i bio je nazvan Rim po imenu potonjeg.
Sad čestitija braća utvrđuju zidine grada:
Rim se vraća ljepši iako je prolivena krv.
Pokorite se sad, starosjedioci, pokorite našoj braći:
Rim nikad nije bio slavniji ni plemenitiji.

79. O svetom Stjepanu

Dok Stjepan pun milosti božanske propovijeda
da je Krist, usmrćen nezasluženom smrću, Bog,
grad bjesni: grabi se vrlo velika kiša kamenja
i najgora svjetina nasrće na pobožnog mladića.
Eno biva progнан iz Jeruzalema, no otjeran iz grada
bezbožnog, umire on kojeg trebaju primiti nebeski
građani.

85. O svetom Ivanu Evanđelistu

Zašto orao, uzdižući se po visokom nebu,
upravlja sjajne oči prema svjetlu?
Dobivši više nego ostale ptice bistre oči, ne pripušta
nikakvu tamu, ne bježi ni od kakvog svjetla.
Zašto se Ivan penje u najviše palače neba?
Zašto njegove oči mogu podnijeti sunčevu svjetlost?
On je, dakako, čuvajući čisto srce više od svih, jedini
nadvisivao svjetlost sunca čašću duha.

89. De caede sanctorum innocentum
Quis novus apparet Solimo spectante cometa
atque micans tremulo fervet in igne iubar?
Sanguini an innocuo rutilo fulgore minatur
et parat undanti spargere caede vias?
An feralis iubens in prelia saeva phalanges
evocat et tetro sanguine teget humum?
Vae Solimae! Superest si quod scelus, improba comple:
in te conspirant tartara, terra, polus.

91. De sanctis innocentibus
Dum pueros cernunt divelli ex ubere matres
discerpi et miris membra tenella modis,
extinctis similes natorum caede, tyranno
taliter flebilibus verba dedere sonis:
„Parce, precor! Satiare sitim si sanguine poscis,
nos, quibus est eius copia maior, habes.“

92. De circumcisione Domini
Lata sub aurora varios producere flores
gaudet humus, niveo rore madensque rosae.
Quid vitae in primo miraris flore puellum
spargere cum multo sanguine lachrimulas?
Ecce rosas niveo mittit tibi rore madentes:
accipe quae primo dat tibi mane puer.

89. O pokolju nevine dječice
Tko se novi pojavljuje dok jeruzalemska zvijezda
motri i sijevajući plamti svjetlo u drhtavom plamenu?
Prijeti li nevinoj krvi crvenim bljeskom
i priprema li se poškopiti ceste sukljajućom krvlju?
Zove li, priželjkujući smrt, čete u žestoke bitke
i hoće li prekriti zemlju sramotnom krvlju?
Jao tebi, Jeruzaleme! Ako preostaje kakav zločin, ti
ga, zli, izvrši:
protiv tebe su ujedinjeni i pakao i zemlja i nebo.

91. O nevinoj dječici
Dok majke promatraju kako dječake trgaju s grudi
i kidaju nježne udove na čudne načine,
istovjetne mrtvima zbog pokolja sinova, tužnim
su glasovima uputile tiraninu ove riječi:
„Molim te, poštedi! Ako želiš krvlju utažiti žeđ,
imaš nas koje ju imamo u većem izobilju.“

92. O Gospodinovom obrezivanju
Prostrana se zemlja veseli stvaranju različitog
cvijeća u zoru, bivajući prepuna snježnobijele ružine
rose.
Što se čudiš što dječacić na samom početku života
sipa suzice uz mnoštvo krvi?
Evo šalje ti ruže vlažne od snježnobijele rose:
primi ono što ti dječak daje u cik zore.

95. De purificatione Beatae Virginis
ad Simeonem
Vergis ad occasum, Simeon, quid respicis ortum?
Infantisque, senex, ora videre cupis?
Ante caput condes nati quam pristina solis
ad te deveniat gloria teque beet.
Sed fallor: prius extremum lux te orta videbit,
ut prius occasum respicit exoriens.

99. Aliud de eadem
Virgo seclis redimit, redimet qui sanguine mundum.
Num precium precio vincere posse putat?
Non reor hanc nati precium latuisse parentem,
conscia thesauri quae prius arca fuit.
Ut redimas natum precio, da, mater, eundem:
plus mihi crede dabis, si nihil ipsa dabis.

100. Aliud de eadem
Figitur ancipiti mater sanctissima telo,
saucia vibrato fulmine corda gerit.
Impia crudelis nato cum vulnera tortor
inferet exanimi, vulnera matris erunt.
Fige animum, Virgo, pectus traiecta refige,
scinde, aperi: nam te saucia obire iuvat.

95. O očišćenju Blažene Djevice Marije
Šimunu
Šimune, primičeš se smrti, zašto promatraš rođenoga?
Starče, želiš li vidjeti lice djeteta?
Prije ćeš umrijeti nego što do tebe dođe i blagoslovi te
prvotna slava rođenoga sunca.
No varam se: prije će rođeno svjetlo vidjeti tebe na
koncu života, kao što izlazeće sunce prije opazi zapad.

99. Još jedna o istoj
Djevica stoljećima otkupljuje onoga koji će otkupiti
svijet.
Zar misli da vrijednost može nadvisiti vrijednost?
Ne smatram da je ovoj majci vrijednost sina ostala
nepoznata,
njoj koja je prije bila škrinja svjesna blaga.
Da bi za cijenu otkupila sina, daj, majko, istoga:
vjeruj mi, više ćeš dati ako sama ništa ne budeš dala.

100. Još jedna o istoj
Probada se presveta majka dvosjeklim mačem,
ima srce ranjeno snažno odaslanom munjom.
Kad okrutni mučitelj bude nanosio bezbožne rane
polumrtvom sinu, to će biti i majčine rane.
Učvrsti duh, Djevice, i ponovno učvrsti, probodena u
srce, razdri, otvori: naime godi da umreš ranjena.

101. Aliud de eadem

Dona dabat suplex caelo gratissima mater:

oblato implebat cum sacra templa Deo,
vidit et obstupuit populis ridentis Olympi
dictaque concordi talia mente dedit:
„Vincimur - en donant homines meliora parenti
et victrix caeli est aemula terra prius.“

102. Aliud de eadem

In templum lustranda venis, mundissima, cuius
tota expers sordis vita nocteque fuit.
Conciperis sine sorde, venis sine sorde sub auras
et sine sorde Deum concipis atque paris.
Cum sordes sint, Virgo, procul partuque satuque-
res mira est - tergis te tamen atque lavis.

103. Aliud de eadem

Lustratur genitrix aliarum more parentum:

clauditur atque intra pallida saepta domus
ad decimam quater atque diem delitescit; ad aras
mox properat, natum sistit et addit aves.
Ut aliae sic cuncta facit, sua viscera tantum
non partu, ut aliae, commaculanda dedit.

101. Još jedna o istoj

Prinosila je žrtve ponizna pred nebom prezahvalna
majka:

kad je, prinijevši Boga, ispunila svete oltare,
vidjela je i zadivila se stanovnicima nasmijanog neba
i slažući se s njima izrekla ove riječi:
„Nadvladana sam – eno ljudi daruju bolje stvari ocu,
a zemlja, prije takmac, sad je nadvladala nebo.“

102. Još jedna o istoj

Prečista, dolaziš u hram da se očistiš, ti čiji
je čitavi život bio bez grijeha i tame.
Začeta si bez grijeha, bez grijeha dolaziš u nebo
i bez grijeha Boga si začela i rađaš.
Iako su grijesi, Djevice, daleko i od porođaja i od
poroda - čudo je to – ipak se čistiš i pereš.

103. Još jedna o istoj

Čisti se roditeljica po običaju drugih majki:
zatvara se i skriva 40 dana unutar blijede
ograde kuće; uskoro žuri prema oltarima,
prikazuje sina i prinosi ptice.
Čini sve onako kao i druge, jedino nije, poput drugih,
dala svoju utrobu da bude okaljana u porođaju.

104. Aliud ad Simeonem

Traicis, ah, Manam gladio, sanctissime vates:
aut parce, aut differ pandere fata parum.

Gratus eris matri si differs, gratior ultro
si parcis: cordi sit tibi quaeso parens.
Parcere si renuis, potes at differe parumper:
anni sola dies unius instar erit.

105. Aliud ad eundem

Eveniunt optata, senex, responsa Tonantis,
en tibi iam prestant inviolata fidem.
Ante salutaes vidisti numinis artus
annorum plenus, quam morerere, senex.
Quod videas tibi nil superest, pater optime, Christo
quod superest oculos claude vidente tuos.

106. Aliud de eadem purificatione

Clarior est astris et vult obscura videri
et tegere auratae lumina frontis amat,
non secus ac nitidi decus immortale pudoris
cum casti obnubit nomine coniugii
et cum lecta parens divinae prolis amavit
ancillae titulis nomina tanta tegi.
Quidquid habet, condit - nequit at latuisse renidens
diu virtus, pandet denique quidquid habet.

104. Još jedna Šimunu

Ah, presveti proroče, mačem probadaš majku:
ili se suzdrži, ili nakratko odgodi obznanu
proročanstva.
Bit ćeš mio majci ako odgodiš, još miliji ako se sam
od sebe suzdržiš: bila ti, molim te, majka na srcu.
Ako odbiješ suzdržati se, možeš barem malo odgoditi:
jedan dan bit će poput jedne godine.

105. Još jedna istome

Ostvaruju se željena, starče, proročanstva Božja,
evo tebi sad neprekršena ispunjavaju obećanje.
U poznim si godinama života vidio spasonosno
božansko tijelo, starče.
Ono što bi vidio tebi uopće ne preostaje, predobri oče,
što ti je preostalo, zaklopi svoje oči dok gledaš Krista.

106. Još jedna o istom očišćenju

Sjajnija je od zvijezda i želi se činiti tamnom
i voli prekrivati oči svijetlog čela,
jednako kao i kad besmrtni ures sjajne čednosti
prekriva imenom čistog braka
i kad je kao izabrana roditeljica božanskog potomka
voljela da tolika imena budu skrivena imenom
služkinje.
Što god ima, krije – no ne može vrlina koja uvijek
iznova sjaji dugo biti skrivena,
na koncu uvijek otkrije sve što ima.

107. Tumulus Benedicti Flischi

Hic ceneres, decus hic pariter Benedictus humavit,
quod pro defensa religione obiit.

Immisam aggiribus nam dum prior omnibus ipse
extinguit mira sedulitate facem,

en globus hostilis media cervice revulsa

extinctum liquit dilaceratque Ducem.

Non decus extinctum est, nec adempto nomen ademptum

cum capite. Huc semper marmora fronte gerunt:

„Ne vallum hostili cine factum Fliscus ab igne

cerneret, praemonens hic cinis ipse iacet“.

108. Ad illustrissimum Cardinalem Rusticucium

Princeps alme, veni, domus haec tua lumina poscit

et rogat adventum docta iuventa tuum

artibus ut stimulos addas, quibus icta frequenter,

perpetuo ingenii vena benigna fluat.

Sic Helicone sacras excussit Pegasus undas,

ungula qua claram sollicitavit humum.

Ungula si desit, vultu succede benigno,

nostrorum silicis non erit ingenium.

107. Grob Benedikta Fliska

Ovdje je Benedikt pokopao pepeo, jednako tako i
krepost koja se zauzela za obranu vjere.

Naime dok on sam, izvanredniji od svih, čudesnom
ustrajnošću gasi baklju bačenu na hrpe,

eno neprijateljska je četa, otkinuvši glavu, rastrgala i
ostavila iza sebe ubijenog vođu.

Krepost nije ugašena, niti je ime pogubljeno s

pogubljenom glavom. Stoga spomenik uvijek

sprijeda ima natpis: „Sam Flisko, kako ne bi gledao

da je nasip pretvoren u pepeo neprijateljskom vatrom,
ovdje leži kao pepeo koji upozorava.“

108. Presvetom kardinalu Rusticucciju

Blaženi biskupe, dođi, ova kuća traži tvoju uzvišenost

i učena mladež čezne za tvojim dolaskom,

kako bi potaknuo umijeća, jer često bogata žila

talenta, kad je njima pogonjena, teče neprestano.

Tako je Pegaz izlio svete vode na Helikonu,

kopitom kojim je potresao slavnu zemlju.

Kad ne bi bilo kopita, priđi dobroćudnim pogledom,

naš duh neće biti od kamena.

120. Eiusdem

Restius ad solitos currit dum laetus honores,
ad mortem currit deproperatque suam.
Mors decus invidit Resti superisque potitus,
abstrahit abstractum, protrahit ad tumulum.
Invida dum decus attollit, decus inscia donat:
torquem, ense, ex auro calcar et exequias.
Proh, foelix decoris iactura fuisset, honorem
mors nisi ademisset: non tibi tantus honos.

121. Eiusdem

Patria, dum vixi, tibi vixi, Restius, et nunc
ipse tibi morior, patria, dum morior.
Quin per te morior: titulis cumulatus honorum
ipse nimis, titulis oprimor ecce tuis.

122. Eiusdem de matutino sui obitus tempore

Dum sol exoritur, sol, Restius, occidit alter:
hoc sine consilio non reor esse Dei.
Alteruter partem mundus quaesisset honoris,
has nisi servasset Phoebus uterque vices:
perpetuate vices, gemini duo lumina mundi:
splendeat hic nostro, splendeat ille suo.

120. O istome

Dok Rastić veselo hita prema uobičajenim počastima,
brza i žuri prema svojoj smrti.
Smrt je zavidjela na Rastićeve dostojanstvu i
dokopavši se ljudi na zemlji,
odvlači odvučeno i dovlači do groba.
Dok zavidna oduzima dostojanstvo, ne znajući daje
počast: ogrlicu, mač, zlatnu ostrugu i svečani pogreb.
Jao, bio bi sretan gubitak dostojanstva, da nije smrt
oduzela čast: nemaš ti toliku čast.

121. O istome

Domovino, dok sam živio, za tebe sam, Rastić, živio,
i sad dok umirem, sam za tebe, domovino, umirem.
Uistinu po tebi umirem: sam, previše obasut počasnim
naslovima, evo nadvladan sam tvojim naslovima.

122. O istome: o jutru svoje smrti

Dok sunce izlazi, drugo sunce, Rastić, zalazi:
ne mislim da se ovo događa bez Božjeg plana.
Jedan od dvojice svjetova bio bi zatražio dio časti,
da nisu i jedno i drugo sunce sačuvali ove uloge:
nastavite sa svojim ulogama, vas dva sunca dvaju
svjetova:
neka ovo sunce svijetli našem svijetu, a ono svome.

123.

In terras coeli properat frenata iuventus,
i..... et explicuit nata puella decus.
Gratia stat iuxta, iuxta stat laeta Voluptas
et Lepor et Virtus et chorus omnis adest.
Est opus hoc coeli, fas est coelestia cingant:
testis et actorum conscia terra fuit.

124.

Evocat aethereas coelo Virgo orta phalanges,
coelestes natae forma decusque trahit:
„Cedite, vos, coelo terram mutata relicto!
Non his qui obsistat viribus ullus erit!
Tempus erit vestrum foelici nata triumpho,
vestrum, inquam, in terras cum trahit ore Deum!“

125. Ad sanctos martyres Marium et socios
Quo, divine Mari, quo, nati et candida coniunx,
pergitis? An Romae vos manet alma quies?
Ad poenas ruitis, miseri: iam saeva paratur
nex vobis, hostis iam fera corda tument.
„Ad poenas ruimus laeti Romaeque beata
querimus atroci morte quiete frui.“

123.

U nebeske zemlje žuri zauzdana mladež,
... i rođena je djevojka odriješila krepost.
Tik do stoji Dražest, tik do vesela Želja
i Nježnost i Vrlina i čitavo je mnoštvo tu.
Ovo je djelo neba i pravo je da se upliću nebeski
poslovi: zemlja je bila svjedok i dionik djela.

124.

Djevica na nebu uzdignuta doziva nebeske čete,
ljepota i krepost kćeri vuku (privlače) nebesnike:
„Odlazite i napustivši nebo mijenjajte zemlju!
Neće postojati onaj koji bi se suprotstavio ovim
snagama!
Doći će vrijeme kad će kći u sretnom trijumfu na
zemlju dovesti vašeg, kažem, vašeg Boga u tijelu.“

125. Svetim mučenicima Mariju i drugovima
Kamo žurite, božanski Marije, kamo žurite sinovi i
lijepa suprugo? Čeka li vas u Rimu blagi mir?
Jadnici, srljate u patnju: već vam se sprema žestoka
smrt, već vriju okrutna srca neprijatelja.
„Veseli srljamo u patnju i želimo u Rimu
strašnom smrću uživati u blaženom miru.“

126. Ad sanctum Rusticum
Indole felici (summi haec sunt munera Regis)
virtus in pulchro corpore clara micat
principis invicti: Romano sanguine cretus,
moribus, ingenio, nobilitate viges.
Magnus es, o iuvenis, fies quoque tempore maior,
mores sive patris, sive imiteris avi.

127. Ad sanctos martyres Marium et socios
Quo, divine Mari, quo, nati et candida coniunx,
pergitis? An Romae vos manet alma quies?
Ad poenas ruitis miseri: iam saeva paratur
nex vobis, hostis iam fera corda tument.
A patre divellet natos, a coniuge carum
(O dolor, o gemitus!) mors truculenta virum.
„Ad poenas ruimus laeti: non impia terret
nex fortes, hostis non fera corda viros.
Romae parta quies nobis Romaeque beati
caeli scandemus lucida tecta simul.“

128. De diligentia
Pinguia sollicitus fodiat ni rura colonus
et pinguem duro vomere frangat humum,
ubera foecundae ni mandet semina terrae
et vites solidis alliget arboribus,
non reddunt solitos fructus iacimusque querellas,
nec scimus pigras id meruisse manus.
Ingenium varias cultum dat fertile fruges:
non colitur, subito desinit esse ferox.

126. Svetom Rustiku
Sretnom prirođenom sposobnošću (ovo su darovi
vrhovnog Kralja) sjaji slavna vrlina u lijepom tijelu
nepobjedivog prvaka: potekao od rimske krvi,
odlikuješ se karakterom, oštroumljem i plemenitošću.
Velik si, o mladiću, a s vremenom ćeš postati i veći,
bilo da nasljeđuješ očevo, bilo djedovo ponašanje.

127. Svetim mučenicima Mariju i drugovima
Kamo žurite, božanski Marije, kamo žurite sinovi i
lijepa suprugo? Čeka li vas u Rimu blagi mir?
Jadnici, srljate u patnju: već vam se sprema
žestoka smrt, već vriju divlja srca neprijatelja.
Surova će smrt rastrgati (O boli, o žalosti li!) sinove
očeve i supruginog dragog muža.
„Veseli srljamo u patnju: hrabre ne plaši smrt koju
zadaju
bezbožnici, niti muževe divlja srca neprijateljska.
U Rimu je rođen mir za nas i u Rimu ćemo se sretni
zajedno popeti u sjajne nebeske domove.“

128. O marljivosti
Ako brižni seljak ne bi okopavao rodna polja
niti tvrdim plugom orao plodnu zemlju,
ako ne bi rodna sjemenja povjerio plodnoj zemlji,
niti za čvrsto drveće privezao vinovu lozu,
ne bi dali oni uobičajene plodove i onda bismo kukali,
a ne uviđamo da su to zaslužile lijene ruke.
Plodonosan, njegovan talent daje različite plodove,
a ako ga se ne njeguje, odmah prestaje biti plodan.

129. De eadem disticon

Excolat Aonidis animos industria rastris:

tunc bene doctus erit, cum bene cultus erit.

131. De ingenio

Sunt, quos delectat luxus male sana cupido

et quos imperii sceptrum tenere sui;

allicit innumeros fulvi levis aura metalli

et nullus veras quaerit et optat opes.

Ingenium superos quo mens volat acta per orbes

quaerite: nil maius dextra Tonantis habet.

Qui vult delicias, aurum sceptrumque requirat,

ast ego mentis opes ingeniumque volo.

140. De natali Beatae Virginis die

Iam dudum miserum variis erroribus orbem

merserat inferna callidus arte satan

praecipitique gradu Stygios tendebat ad amnes,

sanguis Adae, nec spes ulla salutis erat.

Hoc habuere die quo nasceris, inclita Virgo,

quod sperent homines, Tartara quod timeant.

129. Distih o istoj

Marljivost oplemenjuje duše Aonkinim motikama:

kad bude dobro njegovana, bit će i dobro obrazovana.

131. O oštroumlju

Postoje oni koje veseli nezdrava želja za raskoši

i koje veseli držati žezla svoje vlasti;

bezbrojne mami beznačajni sjaj žutog metala

i nitko ne traži i ne želi istinsko bogatstvo.

Težite oštroumlju kojim duh gonjen leti gornjim

svjetovima: ništa veće ne posjeduje Božja desnica.

Tko želi, neka teži ugodi, zlatu i vlasti,

no ja želim duhovnu moć i oštroumlje.

140. O rođendanu Blažene Djevice

Već je odavno promućurni đavao podzemnim

umijećem bio preplavio svijet raznim zabludama

i strmoglavim je korakom napredovao do stigijskih

voda, krvi Adamova, i nije bilo nikakve nade u spas.

Ovoga dana u kojem se rađaš, slavna Djevice,

ljudi su imali čemu se nadati, a pakao čega se bojati.

.141. De natali Beatae Virginis die

Si proavos spectes vel quo sata sanguine, Virgo,

sis nata illustris, regibus ibis avis,

si sobolem spectes quae de te exhibit in auras,

de te nascitur qui regit astra Deus,

si spectes ortum, vel in hoc erit ipse colendus

quod tam praeclare Virginis ortus hic est.

Aspice quicquid habes oculosque per omnia lustra:

undique maioris copia laudis erit.

142. Ad Virginem nascentem

Flore natant cunae, multis cunabula surgunt

frugifer autumnus quae tibi poma tulit.

Non facit haec aliis: spinas tribulosque vepresque

nascentum ad cunas fundere terra solet.

Ah, non terra tibi diris devota nefandis:

quae tibi submisit florea sarta fuit.

147. Sanctae Caeciliae simulacrum

Reflexa cervice, manus protensa, recumbit

in latus adducto corpore Caecilia.

Ignibus in mediis vixit, repetita securi

vixit adhuc: quid ni dormiat in tumulo?

141. O rođendanu Blažene Djevice

Ako bi promotрила pretke, odnosno od koje loze
začeta,

Djevice, rođena si slavna, proći ćeš kraljevske pretke,

ako bi promislila o potomku koji će od tebe izići u

nebo, ti rađaš Boga koji upravlja zvijezdama,

ako bi pogledala rođenje, čak i po tome ono treba biti

štovano, što je rođenje tako preslavne Djevice.

Promotri što god imaš i očima pređi preko svega:

odasvud će biti obilje veće slave.

142. Djevici koja se rađa

Kolijevka pliva u cvijeću, povoji se izdižu mnogim

plodovima koje ti je prinijela plodna jesen.

Ne čini ovo za druge: pred kolijevku onih koji se

rađaju običava zemlja posuti čičak, bodlje i trnje.

Ah, zemlja koja ti je položila cvjetne vijence

bila je odana tebi, ne bezbožnim zlima.

147. Prikaz svete Cecilije

Okrenuvši zatiljak i ispruživši ruke, liježe

na bok okrenutim tijelom Cecilija.

Preživjela je usred vatre, a nakon što je ponovno
napadnuta sjekirom,

živjela je dosad: što ako ne spava u grobu?

151. De eadem

Ter percussa stetit morti recidiva virago:

supremum invicti vulnus amoris erat.

Ite, novas artes, nova discite fulmina Regis:

solo, quisquis amat, noscit amore mori.

155. De rure Canalensi quod Racusii invenitur

Fortunatus ager, cuius latera ardua montes

et reliquum aequor, vox unde canalis ei,

fontem habet et fluvium, egelidos lucosque lacusque,

fert vinum et fruges multaque poma ferax.

Ad caput est draco defendens Epidaurius agrum.

Quisquis et hos hortos deneget Hesperios?

156. De sancta Apolonia

Dum...innumeras laceras...

laudibus et verum tollis ad astra Deum,

excussere tibi *sanos*, *Apollonia*⁵⁵, dentes:

quod paene virgo contulit ulla *genus*⁵⁶.

Scilicet ut doceo, quae ducis Apolline nomen,

dentibus orba Deum concelebrare queas.

151. O istoj

Tri puta posječena odoljela je smrti u život vraćena djevica:

posljednja rana bila je od nepobjedive ljubavi.

Idite, stječite nova umijeća, upoznajte razaračku snagu Kraljevu:

tko god voli, zna da se samo od ljubavi umire.

155. O Konavoskom polju koje se nalazi u Dubrovniku

Bogato polje, čije strme strane čine planine,

a preostalo je ravnica, kako mu i samo ime „kanal“

kaže, ima izvor i rijeku, mlaka jezera i lugove

te plodno, donosi vino, usjeve i različito voće.

Na vrhu je cavtatski zmaj koji brani polje.

Tko bi mogao zanijekati da su i ovo vrtovi Hesperida?

156. O svetoj Apoloniji

Dok...bezbrojne razdireš...

i hvalama uzdižeš istinskog Boga do zvijezda,

izbili su ti, Apolonija, zdrave zube:

metoda koju nije pretrpjela nijedna djevojka.

Uistinu kao što naučavam, ti koja nosiš ime po

Apolonu, mogla bi i bez zubi slaviti Boga.

⁵⁵ drugi rukopis

⁵⁶ drugi rukopis

157. De sancto Alexio

Aedibus in propriis hospes degebat Alexus
et vagus exul erat in patriis sedibus.
Fortia nec matris mollivit pectora moeror,
mollia nec sponsae viscera flexit amor:
divini sunt haec prorsus miracula amoris
excutitur per quem cordibus omnis amor.

166. In imaginem Beatae Virginis
Christum inter brachia tenentem

Candicat hinc niveae matris purissimus albor,
hinc nati rutilant aurea serta comae.
Ah, nostri liceat vos inter sanguinis unda
purpuret, ah, serpat corda per ima calor.
Nam divinus Amor dum caeco lumine tela
divo inspicabit sanguine, me feriet.
Felix qui tanto procumbit vulnere fossus:
dum cadit, exurgit nescius usque mori.

167. Amico imago Christi e cruce pendentis missa

Accipe, amice, mei carissima pignora cordis,
accipe caelestes, sat benetutus, opes.
Nam tibi dimidium do cordis: accipe, quicquid
divinus nostro in pectore nutrit amor.
Sidera misissem, si caeli sidera nostrae
non formidassent nebula nigra luis.
Attamen aeterni solis tu suscipe flammam:
sidus es, ista si luce beatus eris.

157. O svetom Aleksiju

U vlastitoj je kući Aleksije živio kao stranac
i lutajući bio je prognanik u rodnom zavičaju.
Majčina tuga nije omekšala snažno srce,
niti je ljubav prema zaručnici slomila nježnu utrobu:
uistinu ovo su čuda božanske ljubavi
po kojoj se svaka ljubav izbacuje iz srdaca.

166. O slici Blažene Djevice kako drži
Krista na rukama

Odavle se bijeli prečista bjelina snježnobijele majke,
odavle se crvenkasto sjaje pozlaćeni pramenovi
sinovljeve kose.
Ah, makar se među vama crvenio potok naše krvi,
toplina neka se širi dubinom srca.
Naime dok božanski Amor bude s povezom na očima
oštrio strijele božanskom krvlju, pogodit će me.
Sretan je onaj tko se sruši povrijeđen takvom ranom:
dok pada, ustaje nesvjestan da neprestano umire.

167. Prijatelju poslana slika Krista
kako visi na Križu

Primi, prijatelju, predrage zaloge mog srca,
primi, u potpunosti siguran, nebesko blago.
Naime dajem ti polovinu srca: primi,
sve što božanska ljubav hrani u mom srcu.
Bio bih ti poslao zvijezde, da zvijezde na nebu nisu
ustuknule pred crnim oblacima mogega grijeha.
A ipak, primi plamen vječnog sunca:
bit ćeš zvijezda, ako budeš bio blagoslovljen tim
svjetlom.

12. Zaključak

Cilj ovog diplomskog rada bio je što obuhvatnije prikazati opus dubrovačkog plemića i pjesnika Frana Gundulića. Odabrane pjesme iz zbirke *Francisci Gondolae carminum et Junii Antonii Restii orationum liber*, 49 epigrama i jedna alkejska strofa, prvo su pročitane i prevedene, a potom i analizirane sadržajno, stilski, gramatički, metrički i žanrovski. U duhu vremena u kojem je kodeks nastajao, većina je pjesama religiozne tematike, a posvećene su Isusu, Mariji i brojnim mučenicima. Zbirka osim toga sadrži i prigodnice, misaone pjesme moralnog karaktera s poentom u posljednjim stihovima te one lokalne tematike. Gundulićeve se pjesme prije svega odlikuju raznolikošću frekventnih stilskih izražajnih sredstava koja su obogatila stihove i dočarala sadržaj pjesme pruživši nam obilje širih, prenesenih značenja. Ni u jednoj od 50 pjesama ne dolazi do odstupanja od klasičnih metričkih pravila, a ni hijati nisu toliko česti – od odabranih 318 stihova samo petina njih sadrži eliziju ili ponegdje aferezu. Ono najvažnije ustanovljeno gramatičkom analizom neočekivana je upotreba načina u pjesmama te upotreba gerundiva u namjerne svrhe, a ustanovljene su i brojne grafijske nedosljednosti u rukopisu. U opisu rukopisa navedene su stranice na kojima se nalaze bilješke, nedovršeni stihovi, pjesme bez naslova te malobrojne stranice ispisane drugim rukopisom: sve ovo navodi na zaključak da se ne bi trebalo raditi o autografu, nego o prijepisu treće osobe, a da su navedena obilježja rezultat prepisivačevog nerazumijevanja predloška, no spomenuto pismo iz Državnog arhiva u Dubrovniku govori drugačije – zbog tog smo pretpostavili da postojeće greške, grafijske nedosljednosti, lakune i druge osobitosti rukopisa ukazuju na to da je pjesnik ove pjesme pisao kao vrlo mlad, dok se još nije posve dobro snalazio u jezičnim, prozodijskim i gramatičkim pravilima latinskog jezika. I za kraj, vrlo je važno uputiti na to da, suprotno uvriježenom mišljenju, govori sadržani u ovoj rukopisnoj zbirci uslijed vremenske nepodudarnosti ne mogu nikako pripadati Juniju Rastiću, nego možemo pretpostaviti da ih je napisao Ivan Rastić. Ova rukopisna zbirka ni u kojem slučaju nije u potpunosti analizirana: ograničeni i vremenski i prostorno, usredotočili smo se na njen manji dio, dok veći dio i dalje ostaje neistražen.

13. Popis literature

Appendini, Francesco Maria. *Povijesno-kritičke bilješke o starinama, povijesti i književnosti Dubrovčana*. Dubrovnik: Matica hrvatska – Ogranak Dubrovnik, 2016.

Bošković-Stulli, Maja i Ljiljana Marks. *Usmene priče iz Župe i Rijeke Dubrovačke*. Zagreb: Ex libris, 2002.

Crijević, Serafin Marija. *Bibliotheca Ragusina: in qua Ragusini scriptores eorumque gesta et scripta recensentur*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1977.

Ćosić, Stjepan i Nenad Vekarić. *Dubrovačka vlastela između roda i države: salamankezi i sorbonezi*. Zagreb – Dubrovnik: HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2005.

De Voragine, Jacobus. *The Golden legend: Readings on the Saints*. Princeton N.J.: Princeton University Press, 2012.

Dragojević, Nataša. *Prva zagrebačka tiskara (diplomski rad)*. Zagreb, 1985.

Gorys, Erhard. *Leksikon svetaca*. Jastrebarsko: Naklada Slap, 2003.

Hrvatska književna enciklopedija, sv. 2: Gl-Ma. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2010.

Hrvatski biografski leksikon, sv. 5: Gn-H. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002.

Leksikon hrvatskih pisaca. Zagreb, Školska knjiga, 2000.

Miranda, Salvador. „Rusticucci, Girolamo“. The Cardinals of the Holy Roman Church. <http://www2.fiu.edu/~mirandas/bios1570.htm#Rusticucci> (7. lipnja 2017.)

Novaković, Darko. „Hrvatski latinizam u XVII. stoljeću“. U: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost. Sv. III: Barok i prosvjetiteljstvo, XVII-XVIII. stoljeće*, ur. Ivan Golub, 551-563. Zagreb: Školska knjiga, 2003.

Paul, Tessa. *Sveci: ilustrirana svjetska enciklopedija: stručan i pouzdan ilustrirani priručnik o životu i djelu više od 500 svetaca uz stručne komentare i više od 500 lijepih slika, kipova i ikona.* Rijeka, Leo commerce, 2011.

Slade, Sebastijan. *Fasti Litterario Ragusini=Dubrovačka književna kronika.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001.

Stepanić, Gorana. *Hrvatsko pjesništvo na latinskom u sedamnaestom stoljeću: stilske tendencije i žanrovski inventar (doktorska disertacija).* Zagreb, 2005.

Vekarić, Nenad. *Vlastela grada Dubrovnika, sv. 2: Vlasteoski rodovi A-L.* Zagreb-Dubrovnik: HAZU, 2012.

Vekarić, Nenad. *Vlastela grada Dubrovnika, sv. 5: Odabrane biografije (E-Pe).* Zagreb-Dubrovnik: HAZU, 2014.

Vekarić, Nenad. *Vlastela grada Dubrovnika, sv. 7: Genealogije A-L*. Zagreb-Dubrovnik: HAZU, 2016.